

wetenschappelijk bureau voor
onderzoek, expertise en advies op het
gebied van leefwijzen, verslaving en
daaraan gerelateerde maatschappelijke
ontwikkelingen

Schuldenproblematiek bij kwetsbare jongeren

Een kwalitatief onderzoek naar kwetsbare jongeren met schulden in Rotterdam

Cas Barendregt
Gerda Rodenburg

Colofon

Schuldenproblematiek bij kwetsbare jongeren

Een kwalitatief onderzoek naar kwetsbare jongeren met schulden in Rotterdam

Auteurs:

Cas Barendregt

Gerda Rodenburg

Rotterdam, juni 2013

IVO Instituut voor Onderzoek naar Leefwijzen en Verslaving

Heemraadssingel 194

3021 DM Rotterdam

T +31 10 425 33 66

F +31 10 276 39 88

E secretariaat@ivo.nl

W www.ivo.nl

Inhoud

Dankwoord	1
1. Inleiding	3
1.1 Over jongeren die schulden hebben	3
1.1.1 Achtergronden van financiële problemen	3
1.1.2 Inkomsten van jongeren	5
1.1.3 Typen schulden	6
1.1.4 Oplossen van schulden: motivatie en vaardigheid	6
1.1.5 Conclusie op basis van literatuur	7
1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen	8
1.3 Leeswijzer	8
2. Methoden van onderzoek	9
2.1 Literatuurstudie	9
2.2 Interviews met professionals	9
2.3 Interviews met jongeren met schulden	10
2.4 Focusgroep	11
2.5 Analyse van onderzoeksgegevens	12
3. Resultaten	13
3.1 Ontstaan van schulden	13
3.1.1 Individuele kenmerken	13
3.1.2 Gezinskenmerken	15
3.1.3 Kenmerken van de groep	16
3.1.4 Maatschappelijke factoren	18
3.2 Veel voorkomende schulden	18
3.2.1 Schulden bij DUO	19
3.2.2 Schulden bij telecomprovider	19
3.2.3 CVZ	20
3.2.4 CJIB	20
3.3 Schulden aanpakken	22
3.3.1 Schuldenlast	22
3.3.2 Ontwikkeling van motivatie	22
3.3.3 Hoe hulpverleners jongeren motiveren	24
3.4 Strategieën om met weinig geld om te gaan	26
4. Samenvatting, beschouwing en conclusie	31
4.1 Beantwoording onderzoeksvragen	31
4.1.1 Wat zijn de oorzaken van het ontstaan van schulden bij kwetsbare jongeren?	31
4.1.2 Hebben deze jongeren behoefte aan hulp bij hun schuldenproblematiek?	31
4.1.3 Als er behoefte is aan hulp bij schuldenproblematiek, hoe zou deze hulp er uit moeten zien?	32
4.1.4 Sluit de hulpbehoefte aan bij het hulpaanbod?	33
4.2 Beschouwing	33
4.3 Slotconclusie	35
5. Referenties	37
6. Bijlage, overzicht deelnemende jongeren	39

Dankwoord

Dit onderzoek is mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van Stichting Volksbond Rotterdam en GGD Rotterdam-Rijnmond. Wij willen hen op deze plaats hartelijk danken voor hun betrokkenheid. Wij willen hierbij ook de hulpverleners danken die ons hebben verteld over hun ervaringen met schuldenproblematiek en ons hebben geholpen de jongeren te werven. Naar de jongeren gaat onze bijzondere dank uit. Rotterdam is de stad met de meeste jongeren in Nederland en dagelijks gaan talloze jongeren anoniem aan ons voorbij. Dankzij dit onderzoek hebben we een aantal van deze jonge stadgenoten leren kennen, en dankzij hun openhartigheid hebben we een kijkje achter de schermen gekregen van jongeren die het financieel moeilijk hebben. Ze hebben ons achtergelaten met verwondering over de ingewikkeldheid van het ontstaan en oplossen van schulden, en met bewondering voor hun levenslust en de wil om hun leven op orde te krijgen. We beschouwen het als een voorrecht met hen gesproken te hebben.

Cas Barendregt,
Gerda Rodenburg

1. Inleiding

1.1 Over jongeren die schulden hebben

In Nederland krijgen steeds meer mensen met problematische schulden te maken. Volgens een persbericht van Bureau Kredietregistratie laat de kredietbarometer een langzaam maar zekere toename zien van mensen die niet aan hun betalingsverplichting kunnen voldoen (BKR, 2012). Het gaat hierbij om betalingsachterstand bij kredietovereenkomsten. Daarnaast zijn er ook schulden zoals huurachterstand, een niet-betaalde energierekening, en een betalingsachterstand bij de zorgverzekeraar. In 2011 waren er ruim 2 miljoen huishoudens (27,8%) met betalingsachterstanden (Rijksoverheid, 2013a). Uit cijfers van het Nibud blijkt ook een toenemende schuldenproblematiek onder jongeren, waarbij laagopgeleide jongeren het financieel moeilijker hebben dan hoogopgeleide jongeren (Kreetz & Lamers, 2008).

Een schuld hebben hoeft op zich geen probleem te zijn. Schulden worden pas problematisch wanneer mensen langdurig niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen, dat wil zeggen als de betalingsachterstand meer is dan 2 maanden, als er meerdere betalingsachterstanden zijn, als mensen niet weten hoe ze zonder hulp aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen of als mensen niet weten hoe ze leningen kunnen afbetalen (Nibud, 2012).

In deze studie ligt de focus op kwetsbare jongeren. Wat is kwetsbaar? Het is een rekbaar begrip en er zijn verschillende definities. In sociaaleconomisch opzicht gaat het om jongeren die géén startkwalificatie hebben en weinig tot geen werkervaring. Een startkwalificatie is een diploma voor havo, vwo, mbo niveau 2 of hoger (Rijksoverheid, 2013b). Het ontbreken van de startkwalificatie maakt kwetsbaar op de arbeidsmarkt. In een handreiking van het ministerie van VWS wordt een kwetsbare jongere gedefinieerd als iemand die zonder hulp niet in staat is economisch zelfstandig te worden en te blijven (Waltz et al., 2011). Het Jongerenloket van de gemeente Rotterdam probeert jongeren toe te leiden naar onderwijs om een startkwalificatie te krijgen. Hier melden zich niet alleen jongeren zonder startkwalificatie, maar ook jongeren die op andere leefgebieden problemen hebben. Bij het Jongerenloket worden jongeren van 18 tot en met 22 jaar als kwetsbaar aangemerkt als zij problemen hebben op minimaal twee van de vijf primaire leefgebieden (huisvesting, gezondheid, inkomen, dagbesteding of gezinsrelaties), waarbij in ieder geval sprake is van problemen op het gebied van huisvesting of gezondheid (lichamelijk en/of psychisch).

De schuldenproblematiek onder Rotterdamse jongeren wordt door de gemeente erkend en ze is daarom een project gestart onder de naam "kwetsbare jongeren met problematische schulden". Uitgangspunt van het project is niet dat de schulden van de jongeren worden opgelost, maar dat jongeren een perspectief krijgen op een schuldenvrij bestaan. Belangrijkste elementen van deze aanpak zijn: 1) het aanbieden van gespecialiseerde financiële dienstverlening aan jongeren met problematische schulden en 2) het trainen van hulpverleners in motiverende gespreksvoering.

1.1.1 Achtergronden van financiële problemen

Het Nibud onderscheidt drie onderling samenhangende dimensies die de kans op financiële problemen kunnen verklaren: gedragskenmerken, omgevingsfactoren en persoonlijke kenmerken (Madern & Van de Schors, 2012). Een gedragskenmerk dat tot schulden kan leiden is een gebrekkige motivatie en vaardigheid voor financieel beheer. Omgevingsfactoren zijn divers en veranderlijk. Bij de overgang van

thuis wonen naar zelfstandig wonen verandert de *sociale* omgeving van jongeren ingrijpend. De economische crisis en toenemende werkloosheid maken deel uit van de *economische* omgeving. De opkomst van internetwinkelen is een voorbeeld van een veranderde *fysieke omgeving* die het ontstaan van schulden kan vergroten. Persoonskenmerken zijn diep verankerd in de persoon en veranderen nauwelijks. Zo is intelligentie een persoonskenmerk dat zich in de kinderjaren ontwikkelt en in de volwassenheid niet meer groeit. Madern & Van de Schors noemen korte termijnvisie een persoonlijk kenmerk dat samenhangt met het hebben van betalingsachterstanden (Madern & Van de Schors, 2012).

De samenhang tussen een korte-termijnnoriëntatie en schulden wordt ook gevonden in experimenteel psychologisch onderzoek. Echter hier wordt een korte-termijnnoriëntatie niet gezien als persoonlijk kenmerk dat leidt tot schulden, maar als een gevolg van het hebben van schulden. Het hebben van schulden leidt tot beslissingen die op korte termijn aantrekkelijk zijn, maar op lange termijn nadelig uitpakken. De schuldenaar is zo gefocust op het gebrek aan geld in het hier en nu dat het ten koste gaat van verstandige lange-termijnbeslissingen, bijvoorbeeld het krediet van een creditcard gebruiken om andere schulden mee te betalen. Een korte-termijnnoriëntatie is één van de mogelijke verklaringen waarom zonder hulp van buitenaf uit de schulden raken zo moeilijk is (Shah, Mullainathan, & Shafir, 2012).

Op basis van een reviewstudie naar jongeren, schulden en delinquentie (Hoeve, Jurrius, Van der Zouwen, et al., 2011) en interviews met en observaties van risicjongeren en schuldprofessionals (Noorda & Pehlivan, 2009), onderscheiden Hoeve en collega's op vier niveaus risicofactoren voor schuldenproblematiek: individueel, gezins-, groeps- en maatschappelijk niveau.

Op individueel niveau wordt in de literatuur een scala verbanden gevonden tussen gedrag en schulden. Belangrijke gedragskenmerken die samenhangen met schulden zijn het moeilijk kunnen omgaan met stressvolle ervaringen en het moeilijk kunnen uitstellen van een beloning. Roken, alcohol en drugsgebruik hangen samen met de hoogte van schulden. Eigenschappen als impulsiviteit en sensatiezucht laten in deze review geen significant verband zien met schulden. De kwalitatieve analyse laat zien dat sommige jongeren bij zichzelf een onvermogen constateren om met geldzaken om te gaan. Verder vinden jongeren de inspanning om uit de schulden te komen groot en onoverzichtelijk, waardoor zij in de schuldsituatie blijven. Schuldprofessionals wijten het onvermogen van jongeren om met geld om te gaan en uit de schulden te komen onder andere aan laaggeletterdheid (Hoeve, Jurrius, Van der Zouwen, et al., 2011).

Risicofactoren op gezinsniveau zijn weinig onderzocht. De studie van Noorda & Pehlivan (2009) onder financiële professionals laat zien dat hun doelgroep bestaat uit jongeren van wie de ouders ook vaak in de financiële problemen zitten.

Wat risico's op groepsniveau betreft, laat de literatuurstudie van Hoeve en collega's zien dat jongeren uit armere milieus in eerste instantie een gevoel van eigenwaarde ontlenen als ze geld kunnen lenen om statusmiddelen te verwerven. Dat gevoel van eigenwaarde verdwijnt als ze ouder worden en ze de negatieve impact van schulden ervaren. In de kwalitatieve analyses brengen de financiële professionals naar voren dat voor de jongeren waarmee zij in aanraking komen vooral telt wat je hebt, en niet wat je doet. Via het aangaan van formele en informele schulden wordt de gewenste status verworven. Voor de risicjongeren zelf lijkt het hebben van schulden normaal, in die zin dat ook hun vrienden schulden hebben.

Ook op maatschappelijk niveau zijn de risicofactoren voor schulden weinig onderzocht. In de kwalitatieve studie geven de financiële professionals aan dat van jongeren op hun 18^e wordt verwacht dat ze financieel zelfredzaam zijn. De overgangstijd van 18- naar 18+ speelt in veel situaties een rol bij het ontstaan van schulden. Wanneer een jongere 18 jaar wordt en zich voor 'overgangsproblemen' ziet gesteld, zijn het vaak de ouders die met raad en daad bij kunnen springen, bijvoorbeeld door borg voor de kamerhuur of zorgverzekering voor te schieten. Kwetsbare jongeren staan er meestal alleen voor, zonder ouderlijk hulp en zonder duidelijk idee wat ze willen worden en hoe dat te bereiken. Sommige kwetsbare jongeren "hebben niet geleerd daarover na te denken of daar niet de kans toe gekregen. Zij zijn bezig met problemen van alledag, met in het hier-en-nu een oplossing vinden voor hun ingewikkelde situatie" (Blom, Schomaker, & Wolff, 2009). Als ze niet zo assertief zijn om direct voor hulp aan te kloppen, kunnen schulden snel oplopen. Het landelijk cliëntenforum jeugdzorg (LCFJ) spreekt van achttienplusproblematiek. Het LCFJ wijst erop dat er veel op jongeren afkomt als ze 18 jaar worden, juist ook in de jeugdzorg waar normale ouderlijke steun ontbreekt.

Noorda en Pehlivan (2009) wijzen erop dat schulden bij risicojongeren gepaard gaan met problemen op andere levensgebieden, zoals moeilijkheden op school, thuis en middelengebruik. Jongeren zelf noemen in het onderzoek van Noorda en Pehlivan vaak individuele risicofactoren, zoals het onvermogen om hun financiën goed te regelen en hun grote behoefte aan spullen. De financiële professionals die met risicojongeren werken, geven aan dat een combinatie van gezinsfactoren (ouders hebben zelf ook moeite met het beheren van hun financiën), groepsfactoren (het verwerven van status), maatschappelijke en individuele factoren (laaggeschoold zijn) een rol speelt bij het ontstaan van schulden (Hoeve, Jurrius, Zouwen, et al., 2011).

Uit een studie onder ROC-studenten in Utrecht komt naar voren dat jongeren vaak onvoldoende financieel bewustzijn hebben (Van Heijst & Verhagen, 2010). ROC-studenten komen bijvoorbeeld in de problemen doordat ze de telefoonrekening of ziektekostenverzekering niet betalen, maar ook door onterecht ontvangen studiefinanciering of rood staan. Professionals in de dagelijkse omgeving van jongeren (docenten, jongerenwerkers, woonbegeleiders, etc.) zouden volgens deze auteurs een belangrijke rol kunnen spelen in het vergroten van het financiële bewustzijn van jongeren.

1.1.2 Inkomsten van jongeren

Jongeren hebben minder inkomsten dan volwassenen. Jongeren tussen 18 en 21 jaar die zelfstandig wonen hebben vaak weinig te besteden omdat én hun inkomen laag is (zie tabel 1) én hun lasten hoog zijn.

De studiefinanciering geldt voor een student, ten tijde van de studie, als inkomsten. Echter een deel van de aanvullende beurs is een prestatiebeurs, die, afhankelijk van het al dan niet behalen van het diploma (mbo 3/4) na de studie moet worden terugbetaald. Naast de beurs kunnen studenten bij de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) lenen. De lening moet sowieso worden terugbetaald. Jongeren met studiefinanciering mogen een redelijk bedrag per maand bijverdienen. De maximale zorgtoeslag is 88 euro per maand. De hoogte van de huurtoeslag is afhankelijk van inkomen en hoogte van de huur. De huurtoeslag geldt alleen voor mensen die zelfstandig woonruimte huren.

Tabel 1. Globaal overzicht van (wettelijk vastgestelde) minimuminkomsten jongeren

	18 jaar	19 jaar	20 jaar	21 jaar	22 jaar
Minimumloon	668	771	903	1.065	1249
Max. stufi (mbo), thuiswonend*	561	561	561	561	561
Max. stufi (mbo), uitwonend*	756	756	756	756	756
Wajong (kan niet werken)	512	588	680	796	930
Wajong (studeren)	181	205	232	268	311
WWB, netto alleenstaand**	228	228	228	660	660
WWB, alleenstaande ouder	492	492	492	925	925
Huurtoeslag (max)	366	366	366	366	366
Zorgtoeslag (max)	88	88	88	88	88

*= basisbeurs + aanvullende beurs + lening

** = Wet Werk en Bijstand

1.1.3 Typen schulden

Er wordt vaak onderscheid gemaakt in verschillende typen schulden:

- overlevingsschulden:
er zijn te weinig inkomsten in verhouding tot de vaste lasten om in het noodzakelijke levensonderhoud te voorzien.
- overbestedingsschulden:
er is voldoende inkomen om de vaste lasten te betalen, maar er wordt naar verhouding te veel uitgegeven.
- aanpassingsschulden:
een verandering in iemands leven (bijvoorbeeld een scheiding of gezinsuitbreiding) kan leiden tot een daling in inkomen, zodat de vaste lasten en uitgaven niet meer betaald kunnen worden.
- compensatieschulden:
overbesteding, als gevolg van compensatiegedrag, bijvoorbeeld alcohol of drugsgebruik om psychische klachten te dempen, of het kopen van luxegoederen om eenzaamheid te bestrijden.

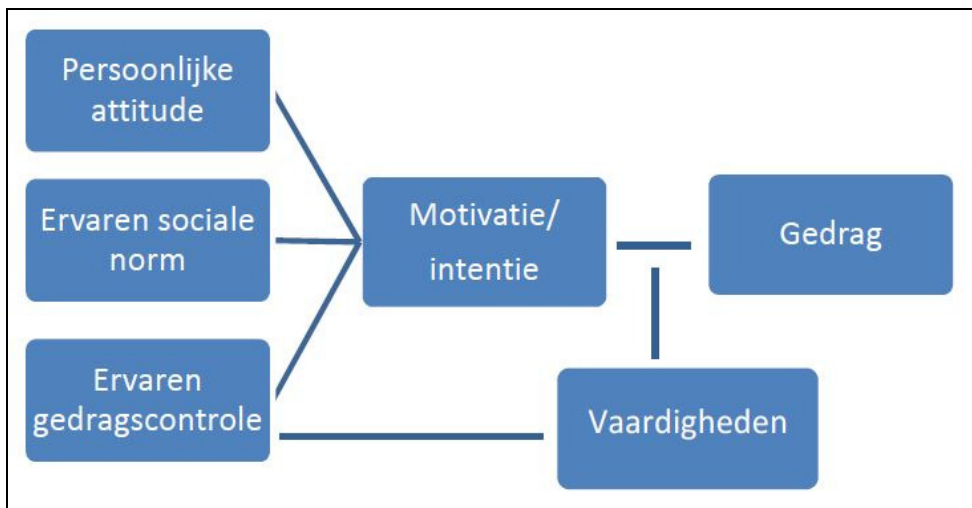
1.1.4 Oplossen van schulden: motivatie en vaardigheid

In een studie naar klantprofielen voor schuldhulpverlening (Van Geuns, Jungmann, & De Weerd, 2011) staan motivatie en vaardigheden centraal als factoren die van invloed zijn op het oplossen van schulden. Door verschillende dimensies van motivatie en vaardigheden te benoemen en tegen elkaar af te zetten, komen Van Geuns en collega's tot een aantal klantprofielen die gemeenten zouden kunnen helpen bij het doen van een gericht aanbod aan schuldenaren. Motivatie en vaardigheden zijn gedragskenmerken, en dus in potentie te veranderen. Motivatie is hier niet bedoeld als normatief begrip, maar beschrijvend, in de wetenschappelijke literatuur vaak aangeduid als intentie. Motivatie (of intentie) ontstaat in interactie tussen mensen (Miller & Rollnick, 1991). Motivatie is dus geen statische eigenschap, maar iets dat kan ontstaan en kan groeien (en afnemen). Motivatie is moeilijker te realiseren dan vaardigheid. Vaardigheden kunnen worden aangeleerd en eventueel van buiten worden 'ingekocht'. Dat kan bij motivatie niet, maar de sleutel tot gedragsverandering ligt wel bij motivatie; zonder motivatie is (duurzame) gedragsverandering niet mogelijk.

De *Theory of Planned Behaviour* (Ajzen, 1991) onderscheidt drie determinanten van motivatie (zie fig. 1):

- de houding van iemand ten aanzien van het (nieuwe) gedrag (persoonlijke attitude);
- de houding van de sociale omgeving ten aanzien van het (nieuwe) gedrag (ervaren sociale norm);
- de mate waarin iemand denkt het (nieuwe) gedrag te kunnen uitvoeren (ervaren gedragscontrole).

Van Geuns en collega's stellen vast dat veel klanten van de schuldhulpverlening wel de intentie hebben om iets aan hun schulden te doen, maar dat het hen aan vaardigheden ontbreekt. Zij voegen aan het model van Ajzen de component 'vaardigheden' toe (zie fig. 1). De vaardigheidscomponent lijkt bij uitstek voor kwetsbare jongeren met schulden relevant. Zij hebben nog niet veel ervaring met het voeren van een financieel huishouden, ze moeten vaak rondkomen van een laag inkomen en hun leefsituatie is (nog) niet stabiel.

Figuur 1: Aangepast schema van de *Theory of planned behaviour* (Van Geuns et al., 2011)

1.1.5 Conclusie op basis van literatuur

Het ontstaan van schulden bij kwetsbare jongeren kan worden verklaard vanuit verschillende, vaak samenhangende factoren op verschillende niveaus.

Kijken we naar het gedrag van de jongeren zelf, dat wordt uit de literatuur duidelijk dat jongeren status ontleneren aan mooie (merk)spullen en bereid zijn daarvoor financiële risico's te nemen. Het gaat hier om de interactie tussen de jongere en de (vermeende) verwachtingen van de groep. Juist onder pubers en adolescenten is het conformeren aan de groepsnorm belangrijk.

Het voeren van een gezond financieel huishouden vergt bepaalde vaardigheden, zoals budgetteren en plannen. Vooral als er weinig inkomen is, zoals bij veel kwetsbare jongeren het geval is, worden deze vaardigheden aangesproken. Zijn er eenmaal schulden dan vereist het naast financiële vaardigheden ook de motivatie om weer uit de schulden te komen. Motivatie en vaardigheden zijn met elkaar verweven. Als een jongere het idee heeft niets aan zijn/haar schuldsituatie te kunnen veranderen, belemmert dat de motivatie. Als de financiële vaardigheden ook feitelijk ontbreken dan kan het gewenste gedrag niet (succesvol) worden uitgevoerd. Kijkend naar kenmerken van kwetsbare jongeren met schulden op individueel, gezins- en groepsniveau, is het niet verwonderlijk dat een flink deel van hen in de financiële

problemen komt en moeite heeft daar weer uit te komen. Vele van hen komen uit gezinssituaties waarin de financiën problematisch waren. Zij hebben hiermee niet het goede voorbeeld gekregen, en waarschijnlijk niet geleerd om verstandig met geld om te gaan. Daarnaast impliceert het dat de ouders niet of weinig in staat zijn hun kinderen financieel te steunen wanneer dat nodig is.

Maatschappelijke kenmerken spelen ook een rol. Bij de overgang naar het 18^e jaar wordt van jongeren verwacht dat ze financieel zelfredzaam zijn. Veel jongeren zijn dat niet, en zoals gezegd, kunnen veel kwetsbare jongeren ook niet terugvallen op ouderlijke steun. Daarnaast zijn er de verleidingen van de 'markt van mooie dingen', die de begeerte opwekt naar merkkleding, accessoires en mobiele elektronica. Jongeren hebben structureel weinig geld te besteden. De studiefinanciering is laag, een eventuele uitkering op bijstandsniveau is laag en ook de minimumlonen voor jongeren zijn relatief laag. Huur- en zorgtoeslag verlichten enigszins. Door te veranderen van school, of te switchen van school naar werk of uitkering, ontstaan problemen in de continuïteit van inkomen. Op zulke momenten ontstaan er eenvoudig betalingsachterstanden die slechts moeizaam kunnen worden weggewerkt omdat het inkomen laag is.

De raadpleegde literatuur overziende, is het belangrijk om bij het ontstaan van schulden na te gaan welke risicofactoren een rol hebben gespeeld. Bij de ene jongere zal de nadruk liggen op de overgang van 'jongere' naar 'volwassene', bij de ander springen persoonlijke kenmerken eruit en bij een derde een combinatie daarvan. Motivatie en vaardigheden (als individuele gedragskenmerken) spelen in alle situaties een rol van belang.

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

Doelstelling van het onderzoek is handvatten te identificeren voor het voorkomen en verminderen van problematische schulden onder kwetsbare jongeren in Rotterdam.

De hieruit voortvloeiende vraagstellingen zijn:

1. Wat zijn de oorzaken van het ontstaan van schulden bij kwetsbare jongeren?
2. Hebben deze jongeren behoefte aan hulp bij hun schuldenproblematiek?

Als er behoefte is aan hulp bij schuldenproblematiek:

- 3a. Hoe zou deze hulp er uit moeten zien?
- 3b. Sluit de hulpbehoefte aan bij het hulpaanbod?

1.3 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk beschrijven we hoe we het onderzoek hebben opgezet. In hoofdstuk 3 volgt een beschrijving van de resultaten, met aandacht voor het ontstaan van schulden, veel voorkomende schulden, het aanpakken van schulden en hoe jongeren het met weinig geld kunnen bolwerken. In hoofdstuk 4 worden de onderzoeksvragen beantwoord en bediscussiëren we kort enkele punten. In de bijlage staat een overzicht van de jongeren die we voor dit onderzoek hebben geïnterviewd.

2. Methoden van onderzoek

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is gebruik gemaakt van verschillende methoden. Er is literatuur bestudeerd, er zijn interviews gehouden met professionals die dagelijks te maken hebben met kwetsbare jongeren en schulden, er zijn interviews gehouden met kwetsbare jongeren met schulden, en er heeft een focusgroep interview plaatsgevonden. Hieronder worden de onderzoeksmethoden toegelicht, als ook de wijze van data-analyse.

2.1 Literatuurstudie

Om meer inzicht te krijgen in het ontstaan van schulden bij jongeren is (onderzoeks)literatuur bestudeerd over volwassenen en jongeren en hun omgang met financiën en schulden. De inzichten uit de literatuur bieden achtergrondinformatie (zie hoofdstuk 1), resultaten voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen (zie hoofdstuk 3), en gaven input voor het opstellen van topiclijsten voor de interviews met professionals en jongeren.

2.2 Interviews met professionals

Het doel van de interviews met zorg- en dienstverleners die met jongeren werken was tweërlei: ten eerste verwachtten we via hen een breed beeld te krijgen van schuldenproblematiek onder kwetsbare jongeren en mogelijk subgroepen op het spoor te komen. Ten tweede wilden we via deze sleutelinformanten kwetsbare jongeren met schulden werven voor een interview.

Door tussenkomst van de projectmanager “jongeren en schulden” van de GGD zijn we in contact gekomen met verschillende hulpverleners die dagelijks met jongeren met schulden te maken hebben (zie tabel 2). Het jongerenteam van de Kredietbank Rotterdam (KBR) probeert voor jongeren een minnelijke schikking te treffen met schuldeisers. Zij hebben vooral te maken met jongeren die op een of andere manier orde in de administratieve chaos hebben gebracht, waardoor zij en de schulden bemiddelbaar worden. Jongeren die daarin niet slagen zien zij niet of slechts eenmalig bij het open inloopspreekuur. Humanitas is een van de organisaties die voor het gemeentelijke project “kwetsbare jongeren met problematische schulden” financiële dienstverlening doet. Zij bereiden jongeren voor op aanmelding bij KBR en beheren de ‘leefgeldrekening’ van de jongeren die zij begeleiden. De geïnterviewde hulpverleners van de organisaties voor maatschappelijke opvang (Timon, CVD en Leger des Heils) begeleiden zelf jongeren (3x), doen intakes (1x), zijn teamleader (1x) of behandelverantwoordelijke (1x).

Zoals in tabel 2 is te lezen zijn de professionals van de organisaties voor maatschappelijke opvang ingedeeld in categorieën: licht, midden en zwaar. Deze termen verwijzen naar een in de praktijk gebruikte indeling van de voorzieningen, gebaseerd op de mate van problematiek bij de jongeren die zij begeleiden. De categorieën zijn niet waterdicht maar in het dagelijkse spraakgebruik bij Centraal Onthaal Jongeren (COJ), de plek waar dakloze jongeren bij een opvangvoorziening worden aangemeld, hebben medewerkers het onderscheid goed op hun netvlies. Jongeren in de categorie “licht” hebben enkelvoudige problematiek; het benodigd aantal begeleidingsuren wordt ingeschat op twee uur per week. Jongeren in de categorie “midden” hebben een kind of problemen op meerdere leefgebieden. De

begeleidingsuren variëren van twee tot vier uur per week. De categorie “zwaar” is voor jongeren met gedragsproblematiek, gecombineerd met bijvoorbeeld middelengebruik of psychiatrische problematiek. De begeleiding is intensief; 24 uur per dag zijn er begeleiders aanwezig. Veel van deze jongeren (jongens) zijn ook in behandeling bij GGZ en/of verslavingszorg.

Er zijn 12 face-to-face interviews met professionals gehouden. Deze semi-gestructureerde interviews hadden een open en exploratief karakter, waarbij risicofactoren voor schulden (individuele-, gezins-, groeps- en maatschappelijke kenmerken) de leidraad vormden. Daarnaast was aandacht voor de (persoonlijke) ervaringen van professionals met jongeren en schulden. Andere topics die aan de orde kwamen waren: leeftijdsfase in relatie tot schulden, vaardigheid om met geld om te gaan, het gemeentelijke project voor jongeren met schulden en de effecten van schulden op jongeren. De interviews duurden ongeveer een uur.

Tabel 2. Overzicht van geïnterviewde jongeren en professionals naar instelling

	Jongeren	Professionals (face-to-face)	Professionals (telefonisch)
KBR, jongerenteam	-	5 (groepsinterview)	-
Humanitas, financiële hulpverlening	-	1	-
Jongerenloket	4	-	-
Timon (COJ cat. midden)	2	2 (samen)	2
CVD Emmahuis (COJ cat. licht)	3	1	1
CVD Boezemdwaars (COJ cat. midden)	3	1	2
Leger des Heils, Jongleren (COJ cat. zwaar)	3	2 (samen)	2
Totaal	15	12	7

Naast de face-to-face interviews zijn zeven professionals telefonisch geïnterviewd. Nadat een groot deel van de jongeren was geïnterviewd (zie §2.3) ontstond namelijk de behoefte om met een aantal hulpverleners van de geïnterviewde jongeren door te praten over het onderwerp ‘motivatie’. De telefonische interviews gingen deels over het motiveren van de betreffende jongeren en deels over het belang van motiveren van jongeren in het algemeen, en welke methoden de hulpverleners daarvoor inzetten.

De telefonische interviews duurden ongeveer 30 minuten.

2.3 Interviews met jongeren met schulden

Doel van de interviews met kwetsbare jongeren met schulden was om te achterhalen wat zij als oorzaken van hun schulden zien, welke behoefte aan hulp zij hebben bij het oplossen van hun schulden, welke steun zij hierbij hebben gekregen en of die ondersteuning aansluit bij hun situatie. Er zijn 15 jongeren geïnterviewd (zie tabel 2).

Nadat interviews met professionals van de maatschappelijke opvangvoorzieningen zijn gehouden, is hen gevraagd jongeren te werven voor de interviews met kwetsbare jongeren. We hebben de professionals gevraagd jongeren te werven met verschillende motivaties (houdingen) ten aanzien van hun schulden: 'welwillende' jongeren met een hoge motivatie om aan hun schulden te werken en jongeren met een lage of ambivalente motivatie. Professionals van maatschappelijke opvangvoorzieningen hebben 11 jongeren geworven voor een interview.

Het bleek moeilijk jongeren te vinden die niet gemotiveerd zijn om aan hun schulden te werken. Het leek alsof met een buitenstaander willen praten over je schulden op zichzelf al een teken is van 'schuldenbewustzijn' en motivatie. Gesprekken met ongemotiveerde c.q. onvaardige jongeren (n=3) verliepen stuk voor stuk moeizaam, omdat deze jongeren (allen man) geen zicht hadden op hun schulden, weinig gedetailleerd konden of wilden spreken over het ontstaan ervan en in afwachting van 'de hulpverlening' of 'curatele' zelf geen actie ondernamen.

Naast de 11 jongeren die via de maatschappelijke opvang zijn geworven, zijn 4 jongeren geworven via COJ van het Jongerenloket van de gemeente Rotterdam om zo ook kwetsbare jongeren te spreken die meer 'vooraan' in het schuldentraject zaten; jongeren die nog niet met een hulpverlener om tafel hadden gezeten om hun schulden in kaart te brengen of door een hulpverlener waren gemotiveerd dat te doen. In die opzet zijn we gedeeltelijk geslaagd. Eén van de jongeren bleek al een aantal weken bij de crisisopvang te verblijven waar een begin was gemaakt met het ordenen van zijn schulden. Een andere was deelnemer aan een reïntegratieprogramma voor jongeren.

Met de 15 geïnterviewde jongeren is geprobeerd de oorzaken van hun schulden te achterhalen, waarbij aandacht was voor persoonlijke, gezins-, en groepsfactoren. Er is daarnaast met hen gesproken over welke ondersteuning ze kregen van hulpverleners en hoe zij die waardeerden. De interviews met jongeren duurden tussen de 35 en 60 minuten. De namen van deze jongeren zijn gefingeerd.

2.4 Focusgroep

Nadat alle interviews waren gehouden, hebben we de geïnterviewde jongeren uitgenodigd voor een focusgroepbijeenkomst. Aan de hand van een presentatie in het eerste deel van deze bijeenkomst stonden we stil bij de resultaten van het onderzoek om zo te verifiëren of de resultaten inhoudelijk en qua toonzetting klopten. Het tweede deel van de bijeenkomst is besteed aan het bespreken van tips, trucs en attitudes voor het omgaan met een schuldenlast en weinig geld. Op het gebied van eten, persoonlijke verzorging, kleding en omgang met vrienden werden ervaringen uitgewisseld.

Op één jongere na, die tijdens het interview al aangaf liever niet aan een groepsgesprek deel te nemen, hebben we alle jongeren uitgenodigd voor de focusgroepbijeenkomst: via de mail, telefoon, WhatsApp, sms en via hulpverleners. De focusgroep was aan het einde van de middag gepland om ook schoolgaande jongeren de gelegenheid te geven te komen. Omdat we ook tienermoeders uitnodigden, was voor oppas gezorgd.

Van de 14 genodigden deden drie jongeren mee aan de bijeenkomst, waarvan één jonge moeder. De bijeenkomst duurde twee uur.

2.5 Analyse van onderzoeksgegevens

Resultaten verkregen met de verschillende onderzoeksmethoden geven, vanuit verschillende perspectieven, inzicht in het ontstaan van schulden bij kwetsbare jongeren, de manier waarop zij daarmee omgaan en de rol die de hulpverlening daarin speelt.

Het was in de opzet van dit onderzoek mogelijk om gedurende het onderzoeksproces terug te gaan naar de hulpverleners om aanvullende informatie te verzamelen, in dit geval over het motiveren van jongeren.

De interviews (zowel face-to-face als telefonisch) zijn digitaal opgenomen. Tijdens het interview werden aantekeningen gemaakt, die direct na het interview werden uitgewerkt in een interviewverslag. De interviewverslagen vormden de basis voor data-analyse; de digitale opnamen werden gebruikt als back-up. De data afkomstig van eerste interviewronde met professionals zijn gecodeerd in NVivo10^{tm}. De interviews met de jongeren zijn handmatig geanalyseerd door ze grondig te lezen en te herlezen en kerngegevens in een tabel te ordenen. De telefonische interviews met hulpverleners zijn handmatig geanalyseerd door de geopperde motivatietactieken te clusteren.

3. Resultaten

In de eerste paragraaf van dit resultatenhoofdstuk wordt stilgestaan bij het ontstaan van schulden (onderzoeksvraag 1). Paragraaf 3.2 gaat over veel voorkomende schulden. In paragraaf 3.3 staat het aanpakken van schulden centraal, inclusief de behoefte aan ondersteuning (onderzoeksvraag 2 en 3). Tot slot wordt in paragraaf 3.4 ingegaan op strategieën die jongeren (kunnen) hanteren om met weinig geld om te gaan.

3.1 Ontstaan van schulden

Dit onderzoek gaat over schulden van kwetsbare jongeren. Een deel van die kwetsbaarheid zit in individuele kenmerken van jongeren, maar individuele kenmerken staan in wisselwerking met andere risicofactoren, zoals gezinsfactoren, groepsfactoren en maatschappelijke omstandigheden.

3.1.1 Individuele kenmerken

Veel jongeren waar de zorgprofessionals mee werken zijn laagopgeleid en sommigen van hen zijn cognitief beperkt of er spelen (ernstige) psychische problemen. Een goede financiële huishouding voeren vergt nogal wat vaardigheid, juist wanneer er weinig inkomsten zijn. Beperkte sociale vaardigheden zijn nadelig wanneer er met schuldeisers moet worden onderhandeld over aflossing en uitstel van betaling. Sommige jongeren doen, in hun poging de schuldeiser ter wille te zijn, toezeggingen die ze niet kunnen nakomen. Hierdoor verliezen de jongeren het vertrouwen van de schuldeiser. Kwetsbare jongeren overzien niet altijd de consequenties van verplichtingen die ze aangaan.

Een laag opleidingsniveau is ook aan de inkomstenkant een nadeel. Met een lage of niet afgemaakte opleiding is minder gemakkelijk om werk te vinden en te behouden. De beloning is vaak laag en het carrièreperspectief gering. Daarbij komt dat aantal jongeren weinig sociale vaardigheden heeft waardoor sollicitatiegesprekken bij deze jongeren vaak teleurstellend verlopen, als ze al voor een gesprek worden uitgenodigd.

De vrijheid die jongeren met hun 18e krijgen gaat gepaard met financiële en administratieve verplichtingen. De geïnterviewde jongeren bouwen vooral schulden op vanaf hun 18^e jaar. Ze zijn dan juridisch volwassen en gaan 'bij wet' financiële verplichtingen aan, zoals de zorgverzekering, en naar keuze verplichtingen zoals aanvullende studiefinanciering en telefoonabonnementen. Deze verplichtingen botsen soms met de sociale situatie waarin de jongeren verkeren. Vooral als hun huisvestingssituatie instabiel is, worden die administratieve verplichtingen verzaakt waardoor er schulden ontstaan. Een aantal jongeren kan niet duidelijk aangeven waarom ze hebben verzaakt, het komt door de leefstijl (blowen en drinken), ze waren steeds net te laat met betalen waardoor er kosten bij de schuld kwamen, ze waren 'vergeten' zich uit te schrijven bij DUO (Dienst Uitvoering Onderwijs). Andere jongeren geven helderder aan dat ze hebben gekozen om de rekeningen niet te betalen, of zich niet af te melden bij school en DUO. Ze deden dat bewust niet, omdat ze dakloos waren en het geld nodig hadden om van te leven (eten, drinken, overnachten).

Twee geïnterviewde jongeren lijken vooral door *persoonlijke beperkingen* in de financiële moeilijkheden te zijn gekomen. Het is moeilijk te begrijpen waarom zij maar blijven zwartrijden terwijl zij aan de lopende band boetes krijgen. Of waarom zij meerdere luxe telefoonabonnementen afsluiten en vervolgens niet betalen. In beide gevallen lijkt een langeretermijnbesef te ontbreken. In het interview doen ze voorkomen of het keuzes zijn, maar gelet op hun geringe zelfstandigheid, de moeite die ze hebben met brieven en formulieren, lijkt een psychische of cognitieve beperking een rol te spelen. De regels en mogelijkheden van de straat lijken deze jongeren beter te liggen dan de eisen van de systeemwereld. Bij gebrek aan legale inkomsten wordt er “gehosseld”, worden vermogensdelicten gepleegd (winkeldiefstal, inbraak) en wordt er ‘bezuinigd’ op transport (zwartrijden).

Eén van de geïnterviewde jongeren zouden we overmoedig kunnen noemen. Hij begon met een goedkoop telefoonabonnement in de tijd dat hij veel bij de supermarkt werkt. Na een half jaar wilde hij ook internet op zijn telefoon en sloot een tweede abonnement af voor de duur van twee jaar. Een mooi toestel kreeg hij erbij. De eerste maanden ging het goed, toen ‘ontdekte’ hij ook blowen en drinken, uitgaan en skate boarden. Hij stopte met het betalen van zijn rekeningen en met het openmaken van de post. Het eerstvolgende dat hij van zijn provider onder ogen kreeg, was een rekening van 1.600 euro achterstallige betaling, verhoogd met invorderingskosten.

Niet alle jongeren overzien contractperiodes, of ze vinden het onterecht dat het contract doorloopt als ze hun telefoon kwijt zijn. Ook gemakzucht kan een rol spelen. Het is niet altijd helder waar de grens ligt tussen gemakzucht en gebrekkig inzicht.

“Geen luxe schulden die ik heb. Schoolgeld, lesgeld, Duo. Ik heb maar één luxe schuld, bij T-mobile van een telefoon die ik ben kwijtgeraakt. Dat is opgelopen. Ik heb het toen niet gelijk beëindigd, dus kreeg ik wel rente en kosten erbij.” (Isha, 22 jaar. COJ categorie ‘midden’)

Het niet betalen van rekeningen wordt wel eens ‘vergeten’, vooral als er even te weinig geld is, omdat het is uitgegeven aan andere dingen. Volgens hulpverleners komt ‘vergeten’, of ‘brief kwijt geraakt’ jongeren ook wel eens goed uit. Het zijn halfslachtige smoesje op de grens van niet kunnen en niet willen betalen; de situaties waarin de kortetermijnbehoefte het won van het langetermijnverstand.

“Ook zorgverzekering, ik was gewend dat het automatisch van mijn rekening werd afgeschreven, en toen ging het een keer niet en moest ik het zelf gaan betalen, dan ga je naar de bank en betaal je, en dan doe je het weer, en een keer ga je het vergeten... nou ja vergeten... heb je geen geld... of je denkt ik doe het morgen wel maar dan komt er iets anders wat je moet betalen en betaal je dat... en dan is het geld voor de verzekering weg. En zo gaat het snel oplopen.” (Johan, COJ categorie ‘licht’)

De ervaring van Johan laat zien dat één keer een maandtermijn overslaan de volgende maand onmiddellijk voor problemen zorgt. Volgens hulpverleners is de financiële ruimte van jongeren zo krap dat ze zich eigenlijk geen enkele tegenvaller kunnen veroorloven. Bovendien is in deze economisch slechte tijd de arbeidsmarkt voor jongeren ronduit slecht. Er zijn nauwelijks mogelijkheden voor (bij)banen om zo enige reserve op te bouwen.

De minst weerbaren onder de kwetsbare jongeren maken ook vaker schulden in het openbaar vervoer of gaan tegen een geringe vergoeding verplichtingen aan voor anderen (abonnement, auto op naam, bankfraude). Impulsiviteit wordt genoemd in samenhang met het ontbreken van het vermogen om consequenties op langere termijn te voorzien.

*“Impulsiviteit is een groot punt. Gewoon doen, niet nadenken. Bijvoorbeeld met de metro naar de stad terwijl je ook kan lopen, ook al staat er een controleur. Metroboetes, zulke stapels!”
(woonbegeleider, COJ categorie ‘zwaar’)*

Eén van de geïnterviewde jonge moeders zegt dat ze een “snekkebek” is. Als ze in de stad is eet ze graag iets van één van de vele fastfood restaurants.

“Ik hou van eten... ha ha.. dus ik ga altijd dingetjes eten.. niet uit eten maar naar de Mac of zulke dingen.. wok snel halen, een visfilet, kipnugget. Het is trek, je moet het gewoon hebben.” (Isha, 22 jaar. COJ categorie ‘midden’)

Bekend is dat mensen met problematische schulden de post niet meer durven open te maken. Hulpverleners zien dit vermijdingsgedrag ook bij kwetsbare jongeren. Bij schulden, maar ook op andere levensgebieden, gaat een aantal jongeren de confrontatie uit de weg. Ze hebben er geen vertrouwen in dat ze de problemen kunnen oplossen en/of psychische problemen vormen de ‘reden’ dat ze geen verantwoordelijkheid nemen.

Bij een van de jongeren spelen psychische problemen ook een rol bij ontstaan van schulden. Deze jongen werkte in een *call centre* en ook in de horeca en hij verdiende goed, zo rond zijn 19^e. Hij kocht een televisie, laptop en een game console op afbetaling, leende ook nog geld bij een bank. Hij leidde een “leuk” leven, blowde veel. Toen raakte hij in een psychose, naar eigen zeggen door het blowen, en kon niet meer aan zijn verplichtingen voldoen. Verplichtingen werden problematische schulden die zijn opgelopen tot 10.000 euro.

Door hulpverleners wordt ook genoemd dat juist jongeren die laag staan op de maatschappelijke ladder de neiging hebben status aan dure merkspullen te ontlenuen. Behoeftte aan status en erkenning is een individueel kenmerk dat sterk samenhangt met de sociale norm van de groep waarin iemand verkeert (zie groepskenmerken, paragraaf 3.1.3)

3.1.2 Gezinskenmerken

De kwetsbaarheid van veel jongeren die begeleid wonen is terug te voeren op de gezinssituatie waarin ze zijn opgegroeid, of gedeeltelijk zijn opgegroeid als ze ook bij een instelling voor jeugdzorg hebben gewoond. Met uitzondering van één jongen, woont geen van de geïnterviewde jongeren nog thuis. Ze zijn allemaal vroeg uit huis gegaan. De ouders of verzorgers werkten niet mee met een vloeiende overgang van thuis wonen naar zelfstandig wonen.

De hulpverleners geven aan niet heel veel van de thuissituatie van de jongeren te weten. Het is hen wel bekend dat veel van de ouders van deze jongeren zelf ook schulden hebben, vaak een laag inkomen hebben en vaak een éénouderhuishouden vormen. De verhalen die de jongeren erover vertellen komen

hiermee overeen. Van een aantal jongeren leven de ouders niet meer en/of ze zijn groot gebracht door een oma of tante. Wanneer jongeren wel uit een 'heel' gezin komen, zijn ze met ruzie het huis uit gegaan.

“Er waren ruzies, vooral met mijn vader en mijn broer. En ze zeiden: “Ga het huis maar uit!”. Maar ik kwam weer terug omdat ik nergens naar toe kon. Kreeg ik een pak slaag en veel geschreeuw. En op mijn 18^e dacht ik: “Ik ben er klaar mee, ik wil weg”. En toen kon ik uit huis, toen was ik 18. En mijn ouders hebben me toen uitgeschreven. Dat was ook beter voor de uitkering van mijn vader.” (Fatima, 22 jaar, COJ categorie ‘licht’)

Op een uitzondering na komen de jongeren uit gezinnen waar het gezinsinkomen laag is. Er was óf sprake van schulden óf ouders/verzorgers hadden moeite om de eindjes aan elkaar te knopen.

“Ja, we waren met zijn achten. Mijn vader had WAO. We hadden het altijd krap. Maar ik kon wel normaal leven. Maar wat me irriteerde was dat er soms ruzie was over geld, dat wel. Dat hoor ik sinds kleins af aan.” (Hamid, 20 jaar, COJ categorie ‘licht’)

Veel van de jongeren hadden voor hun 18^e jaar bijbaantjes en voorzagen op die manier in hun eigen inkomsten. Een enkeling vulde met dat geld het gezinsinkomen aan of besteedde het aan uitgaven voor school.

3.1.3 Kenmerken van de groep

Uit de literatuur komt naar voren dat vooral jongeren gevoelig zijn voor merkkleding en accessoires, omdat ze groot belang hechten aan acceptatie in de groep (Younnis & Haynie, 1992). Tijdens de adolescentie gaan jongeren zich druk maken over hoe ze door andere worden gezien, vooral leeftijdgenoten. Een goed uiterlijk en imago helpt om te integreren in de peer group en daarom worden de juiste kleding en accessoires door veel adolescenten zo belangrijk gevonden. De adolescentie is een ontwikkelfase waarin jongeren zich in toenemende mate druk maken om hun persoonlijke en sociale identiteit (Steinberg & Morris, 2001). Het belang van acceptatie door de peer group neemt af naarmate jongeren ouder worden.

Hulpverleners zien dat de jongere jongeren meer op status zijn gericht dan de jongeren die al wat ouder zijn. Enerzijds schrijven zij dat toe aan de groepsgerichtheid van de adolescenten, anderzijds aan het feit dat de jongere jongeren nog niet zoveel schulden hebben of er nog niet zoveel last van hebben. Zij kunnen zich als het ware nog permitteren uitgaven te doen voor kleding en luxe accessoires.

“Ik had er laatst over met een jongen, die zei: “Vroeger moest ik dat echt hebben anders voel ik me niet mans genoeg, of kan ik me niet meten met mijn vrienden. Tegenwoordig zie ik die jongens lopen en dan denk ik ja, waar ben je mee bezig, alleen maar met jezelf en je imago. Als je genoeg zelfvertrouwen hebt over wie je bent heb je dat niet nodig.” (woonbegeleider CVD, COJ categorie ‘licht’)

Niettemin zien hulpverleners dat statusgerichtheid bij veel jongeren belangrijk blijft. En ook sommige jongeren geven dat aan, al zeggen de meesten niet meer zo statusgevoelig te zijn als voorheen.

“Omdat je gewoon dingen wil kopen die je graag wil, snap je. Je ziet anderen om je heen en dan krijg je meer de neiging om dingen te gaan kopen.” (Fatima, 22 jaar, COJ categorie ‘licht’)

Bij een aantal jonge moeders uit statusgevoeligheid zich niet alleen in mooie kleding of ingevlochten haren, maar ook in dure verjaardagsfeestjes voor het kind. Het wordt gerechtvaardigd met ‘dat doe je toch voor je kind’. Ook belangrijk is dat je naar familie en vrienden wil uitstralen dat het goed met je gaat. Visite gaat vaak naar huis met relatief grote souvenirs. Het valt een hulpverlener op dat jonge moeders van Surinaamse en Antilliaanse afkomst vaak meer geld uitgeven aan mooie kleding en verjaardagen dan moeders van andere herkomst.

“Zijn “Nike Jordan” schoenen voor je kind de norm dan wil je niet achterblijven.”
(hulpverlener COJ categorie ‘midden’)

Op basis van de interviews met jongeren en hulpverleners kan niet worden gezegd dat jonge moeders van Surinaamse en Antilliaanse afkomst een positieve attitude hebben ten opzichte van schulden maken. Liever maken zij geen schulden. Waar ze ‘last’ van hebben is een concurrerende sociale norm die voorschrijft dat jij, maar vooral je kind, er goed moet uit zien. Goed voor je kind zorgen houdt in dat hij/zij er goed uit ziet en leuk feestjes geeft. Als je kind er goed uit ziet, word je door je sociale omgeving als goede moeder gezien. En wie wil er geen goede moeder zijn? Dat voldoen aan die norm ten koste kan gaan van een sluitend huishoudboekje, is voor hen minder belangrijk. Dit gesignaleerde mechanisme wil niet zeggen dat jongeren hun handelen helemaal laten leiden door de groepsnorm. Zo is niet per se merkkleding de norm voor ‘de kleine’, maar er netjes en verzorgd uitzien, in ieder geval niet minder netjes en verzorgd dan de moeder.

Jongeren die zelfstandig wonen en eventueel ambulante worden begeleid staan iets minder bloot aan groepsdruk dan jongeren die gezamenlijk in een voorziening wonen met 24-uurs begeleiding. Groepsdynamiek speelt in deze setting een belangrijke rol. In een woonvoorziening met een groeps karakter worden jongeren geplaagd met zwaardere problematiek. In deze woonvorm zien de jongeren elkaar vaker en speelt groepsacceptatie een belangrijke rol. “De peer group is enorm belangrijk” zegt de teamleider van zo’n voorziening. Onderling spreken de jongeren vaak over mooie, liefst dure kleding. “Onbetaalbare merknamen vliegen je om de oren”, zegt een hulpverleenster.

“Weet je wat ik denk? Die jongens missen vaak hier gewoon een stukje liefde, en zij proberen zich constant te bevredigen met nieuwe spullen. En de bevrediging is maar van korte duur, want als je het hebt, is het klaar.” (woonbegeleidster LdH, COJ categorie ‘zwaar’).

Het ‘stukje liefde’ waar de woonbegeleidster het over heeft, is waardering en bewondering die je ermee kunt oogsten in de groep.

In de groepscultuur van specifiek de jongens die samen in een voorziening wonen, speelt, volgens een woonbegeleidster, de hiphop cultuur, en vooral de gangsta, een belangrijke rol. Gangstarappers rappen over een wereld vol begeerlijke vrouwen, geld en ‘bling bling’.

“Eén van de jongeren heeft laatst voor de groep zijn eigen rap ten gehore gebracht. De tekst ging alleen over geld en vrouwen (money and bitches).” (woonbegeleidster LdH, COJ categorie ‘zwaar’).

De desbetreffende ‘gangstarapper’ is een paar weken later geïnterviewd:

“Eerlijk? Geld, schulden, deze wereld, je moet geld hebben, zonder geld kan je niet leven. Dus hoe dan ook, je moet geld zien te vinden, ja, hoe meer hoe beter. Dat is hoe ik nu denk. Aan geld, ik denk alleen aan geld. Hoe ik geld kan maken, op welke manier dan ook (Jesse, COJ categorie ‘zwaar’).

Volgens hulpverleners draagt de populariteit van gangsta bij aan de behoefte om met merkkleding en accessoires zich in de groep status te verwerven.

3.1.4 Maatschappelijke factoren

Een aantal van de geïnterviewde jongeren kwam op hun 18^e of 19^e in een turbulente periode terecht waarin ze na conflicten uit huis gingen en een periode dak- of thuisloos werden. De schoolopleiding werd afgebroken, maar DUO niet opgezegd. Ouders wilden of konden niet financieel ondersteunen. In die verwarrende overgangstijd zijn veel van de schulden ontstaan. De jongeren lijken zich daar in het begin niet al te druk om te maken. Ze leven nu en nu is het geld nodig. Het lijkt ze te ontbreken aan de motivatie en vaardigheid het administratieve leven netjes in te richten. Anders gezegd: de leefwereld (of beter: belevingswereld) van de jongeren sluit niet aan op de eisen die de systeemwereld aan volwassen burgers stelt.

De schulden die jongeren maken hebben vaak niet direct consequenties. De telefoon wordt niet direct afgesloten, DUO betaalt nietsvermoedend door en de deurwaarder staat niet na twee maanden achterstand voor de deur. De molens van de systeemwereld draaien langzaam maar zeker. Er worden betalingsherinneringen gezonden, gevolgd door aanmaningen, en nieuwe aanmaningen, nu van het incassobureau. Maar dit alles heeft niet direct tastbare consequenties. Niet ongebruikelijk is dat jongeren ondertussen nog een keer van adres veranderen, waardoor er bedoeld of onbedoeld wat uitstel ontstaat. Achter de schermen echter lopen de schulden door administratiekosten, aanmaningskosten, incassokosten en wettelijke rente flink op. Vaak ook lopen de aangegane verplichtingen in de vorm van maandtermijnen door. Bekend voorbeeld is het telefoonabonnement waarvan het toestel kwijt is. Veel jongeren laten het contract doorlopen en betalen de maandtermijnen niet. “Als je niet meer kunt bellen, waarom zou je betalen?”, zo redeneren veel jongeren. Hamid is een uitzondering. Een van de jongeren (categorie ‘licht’) heeft toen hij het huis uit moest en plotseling alles zelf moest betalen het telefooncontract tussentijds beëindigd. Het toestel had hij al niet meer. Het kostte hem een extra bedrag maar hiermee stopte wel de maandelijkse verplichting. De achterstand aflossen moet hij nog wel.

3.2 Veel voorkomende schulden

In deze paragraaf staan we kort stil bij een viertal schuldeisers waar de jongeren in dit onderzoek bijna allemaal mee te maken hebben.

3.2.1 Schulden bij DUO

De jongeren die zijn geworven bij voorzieningen voor begeleid wonen hebben bijna allen een periode gekend waarin ze dakloos of thuisloos waren. Ook de jongeren die via het Jongerenloket zijn geworven kenden een periode van instabiele huisvesting. Ze gingen zo goed en kwaad als het ging wel naar school, maar onderbraken de studie ook, of omdat de studie niet beviel, of omdat het niet was vol te houden vanwege dak- of thuisloosheid. In die instabiele omstandigheden werd wel de studiefinanciering aangehouden, terwijl ze er geen recht op hadden.

“Ik ben begonnen met studeren op een ROC. Toen kreeg ik ook studiefinanciering, en OV. Anderhalf jaar gedaan. Maar in die tijd had ik ook geen vast onderdak. Ik kon me niet meer focussen en ben toen gestopt. Niet uitgeschreven, anders had ik geen inkomen en kon ik niet eten en geen onderdak regelen. Ik had geen keuze. Geen werk, geen vast onderdak. Je leeft met de dag, en dan zie je wel wat er gebeurt..” (Fatima, 22 jaar. COJ categorie ‘licht’).

Als jongeren een MBO-opleiding volgen, moet ook lesgeld en boekengeld worden betaald. Als dat niet in een keer, aan het begin van het schooljaar, kan worden betaald, wordt het in zes termijnen via automatische incasso afgeschreven. Tenminste, als er geld op de rekening staat. De geïnterviewde jongeren die hun studie onderbraken, liepen ook een schuld op bij hun onderwijsinstelling. Stoppen met de studie lijkt vaak niet een bewuste, weloverwogen keuze. Het proces gaat meestal geleidelijk, totdat je als jongeren beseft dat je niet meer naar school gaat. De studiefinanciering of het ‘studenten reisproduct’ loopt ondertussen door, de automatische incasso van het lesgeld ook. Als studiefinanciering de enige inkomstenbron is, vraagt het vaardigheid en discipline dit stop te zetten en via werk of uitkering andere inkomsten te verwerven. Vooral in sociaal instabiele omstandigheden is dat veel gevraagd. In deze periode worden de meeste studieschulden opgebouwd.

3.2.2 Schulden bij telecomprovider

Het beeld dat jongeren er alles voor over hebben om met de nieuwste *smartphone* gezien te kunnen worden, klopt gedeeltelijk. Smartphones zijn begeerlijke producten die jongeren graag bezitten. Een aantal jongeren heeft zich laten verleiden een mooi toestel in combinatie met een langlopend abonnement aan te schaffen. Als de jongeren niet meer aan hun maandelijkse verplichting kunnen voldoen, ontstaat er een schuld die snel kan oplopen door invorderingskosten. “Niet meer kunnen voldoen aan de verplichtingen” kent verschillende oorzaken. Gemakzucht, of niet goed de consequenties van een aangegane verplichting kunnen inschatten. Het wordt niet altijd duidelijk hoe precies de vork in de steel zit.

Een aantal jongeren vertelt dat hun telecomprovider, of het incassobureau dat voor de provider werkt, geen genoegen neemt met aflossingsbedragen onder de 50 euro. Dit is in veel gevallen een onrealistisch hoog bedrag, omdat er ook nog andere schuldeisers in de rij staan.

Inmiddels zijn de meeste jongeren met een telecomschuld overgestapt op een *prepaid* abonnement, waarbij bellen zoveel mogelijk wordt vermeden en de privécontacten worden onderhouden met de mobiele berichtendienst WhatsApp.

3.2.3 CVZ

Vanaf het 18e jaar is een zorgverzekering verplicht en jongeren worden geacht die ook te gaan betalen. Als jongeren via het gezin of via de jeugdinstelling daarop niet goed worden voorbereid, is de kans groot dat zij wel zijn aangemeld maar dat zij niet de premie betalen. Schuld bij de zorgverzekeraar komt veel voor onder jongeren met schulden. Maar niet alleen omdat ze er niet op zijn voorbereid, ook omdat het duur is. Het betalen van de maandelijkse ziektekostenverzekering is vaak het eerste wat erbij inschiet als het geld op is. De zorgverzekering is een flinke hap uit het maandelijkse budget van de jongeren, zonder dat er iets tastbaars tegenover staat. Het wordt vooral gezien als een verplichting zonder dat je er gebruik van maakt. Lesgeld, bijvoorbeeld, is veel concreter omdat de studie wel deel uitmaakt van het dagelijks leven. Wanneer de zorgverzekering zes maanden niet is betaald, wordt de verzekerde aangemeld als wanbetaler bij het CVZ (College voor zorgverzekeringen). De wanbetaler moet een bestuursrechtelijke premie betalen die 30% hoger is dan de standaardpremie. In 2013 is die vastgesteld op ruim 160 euro per maand. De schuld aan de zorgverzekeraar blijft ondertussen bestaan.

“Als ik nu alles zou betalen wat ik elke maand moet betalen sta ik 200 euro in de min. Dat kan dus niet. Ik betaal de CVZ expres niet, anders kan ik niet leven”. (Anneke, 23 jaar, COJ categorie ‘midden’)

In tegenstelling tot de hulpverleners lijken de meeste jongeren die we spraken zich niet druk te maken om de hogere premie. Het is één van de vele verhogingen en extra kosten waarmee ze te maken hebben. Het zijn vooral de hulpverleners die de verhoogde premie onrechtvaardig vinden. Zij redeneren dat ‘hun’ jongeren toch al weinig inkomsten hebben, dat ze daarom hun zorgverzekering niet kunnen betalen en dat een verhoogde premie de problemen van jongeren alleen maar verergeren.

“Ik vind dat weggegooid geld, een idiote regel. Het gaat niet eens van je schuld af. Als het nu van je schuld afging, dan zou ik het kunnen begrijpen, een soort verplichte aflossing. Maar het is gewoon een boete. Waarom? Enorm zonde. Jongeren raken er alleen maar van gestrest en lopen daardoor eerder van hun schulden weg dan dat ze er wat aan gaan doen. Het heeft een averechts effect. Wat enorm zou helpen is dat de zorgtoeslag die ze krijgen af zou gaan van het premiebedrag.” (hulpverlener, COJ categorie ‘licht’)

Deze hulpverlener verwoordt uitstekend de mening van andere hulpverleners als de bestuursrechtelijke premie ter sprake komt. Wanneer ook de verhoogde premie niet wordt betaald, komt de vordering in handen van het CJIB (Centraal Justitieel Incassobureau).

3.2.4 CJIB

Het CJIB is een uitvoeringsorganisatie van het Ministerie van Veiligheid en Justitie. Jongeren krijgen ermee te maken wanneer ze boetes voor zwaarrijden niet betalen of andere boetes krijgen. Ook wanneer de CVZ ziektekostenpremie niet wordt betaald wordt de invordering gedaan door CJIB.

Eén van de geïnterviewde jongeren, hij is net 18 jaar, heeft geen inkomen. Bij de *fast food* keten werd hij ontslagen. Hij heeft ook geen identiteitsbewijs, dat is gestolen. Hij moet aangifte doen van diefstal, maar is daar vanwege zijn reeds ruime ervaring met de politie niet happig op. Hij heeft een tijdje in een

woonvoorziening gewoond, maar daar nooit huur betaald en is daar nu ook weer weg, met een huurschuld. Hij woont nu in bij zijn vader, waardoor een uitkering aanvragen op dat adres lastig is. Hij wacht op toelating bij een woonvoorziening waar meer begeleiding is. De meeste schuld heeft hij opgebouwd met boetes voor drinken in het openbaar, reizen zonder geldig vervoersbewijs en beledigen van ambtenaar in functie. Die boetes zijn flink opgelopen toen hij een half jaar in een gesloten justitiële inrichting zat en geen inkomsten had. Het goede nieuws is dat hij daar een lasdiploma heeft gehaald. Inmiddels lijkt hij over zijn rebelse periode heen en langzaam dringt het besef door dat hij op de blaren moet zitten.

Een andere geïnterviewde jongere heeft bijna een jaar lang zwart gereden in de metro. Hij pendelde dagelijks tussen de voorziening waar hij verblijft en zijn broer en vrienden waar hij zich thuis voelt. Lopen vindt hij te ver en fietsen te koud.

Fietsen is ook erg. In de kou, je zit te vriezen, je hoofd wordt duf. Nee joh... en de winter was lang.
(Jesse, COJ categorie 'zwaar').

Zijn RET boetes zijn opgelopen tot zo'n 8 à 9 duizend euro en hij lijkt zich niet te realiseren dat CJIB een 'no mercy' beleid heeft.

Deze jongeren hebben legitieme redenen om zwart te rijden, vinden zij zelf. Maar daaraan heeft justitie geen boodschap. Het CJIB staat bekend als een lastige schuldeiser. Voor het treffen van een betalingsregeling moet aan strikte eisen worden voldaan. Wanneer niet voor de 2^e aanmaning is gereageerd, vervalt de mogelijkheid voor een betalingsregeling. Wel zijn er afspraken tussen CJIB en de NVVK (Nederlandse Vereniging voor Volkskrediet) over het opnemen van de CJIB-schuld bij een voorstel tot minnelijke schikking. Het CJIB 'doet mee' met de andere schuldeisers die akkoord gaan met een minnelijke schikking. Echter, de restantschuld wordt niet kwijtgescholden maar opgeschort. Na afloop van drie jaar 'leefgeld' kan dan met CJIB een betalingsregeling worden getroffen.

Hoe een enkeltje à € 1,71 uit de hand kan lopen als je zwart rijdt

De boete betalen (voor het niet in het bezit zijn van een geldig vervoerbewijs):

U kunt de boete direct in het voertuig bij de controleur betalen. Wanneer u dit niet doet, moet u het boetebedrag van € 38,50 binnen 7 dagen zelf overmaken op rekeningnummer 65.27.66.706 van de RET o.v.v. het voorlopig proces verbaalnummer. Dit nummer staat op uw voorlopig proces verbaal dat u heeft gekregen van de controleur.

Eerste aanmaning

Als het bedrag van € 38,50 na 7 dagen niet op de rekening van de RET is ontvangen ontvangt u een aanmaning van de RET met een acceptgiro. U moet de boete binnen 14 dagen betalen.

Verhoging

Als het bedrag van € 38,50 na 14 dagen niet op de rekening van de RET is ontvangen ontvangt u een acceptgiro van de RET met een verhoging van € 10,00. Het boetebedrag is dan € 48,50.

Wanneer u deze tweede herinnering niet op tijd betaalt, geeft de RET de vordering uit handen aan een incassobureau of het CJIB en kunnen de kosten oplopen tot € 78,50 .

www.ret.nl (pagina bezocht op 24 april 2013)

3.3 Schulden aanpakken

3.3.1 Schuldenlast

Enkele van de vier jongeren die we hebben geworven bij het Jongerenloket van het COJ, zaten aan het einde van de verplichte “zoekperiode” van zes weken. De zoekperiode houdt in dat jongeren gedurende een periode van zes weken na aanmelding worden geacht werk te zoeken. Alleen wanneer dat niet is gelukt, komen ze in aanmerking voor een uitkering. Deze jongeren hadden gedurende de verplichte zoekperiode geen inkomsten. Ze waren voor huisvesting, eten en verzorging afhankelijk van anderen. De één sliep en at bij de crisisopvang voor jongeren, de ander werd gedoogd in een renovatiepand en at en douchte bij vrienden. Een derde vertelde dat ze een korte periode had gebedeld om te kunnen eten. Honger is deze jongeren niet vreemd. Deze jongeren hebben meer ‘inkomstenstress’ dan schuldenstress. Schuldenstress komt pas echt op gang wanneer de woonsituatie min of meer stabiel is, er een inkomen is, en de jongeren vindbaar zijn voor schuldeisers.

Volgens de hulpverleners gaan jongeren wisselend om met de schuldenlast. Sommige jongeren hebben er echt last van, anderen maken zich er minder druk om. Degene die zich minder druk lijken te maken, zijn minder secuur in het verzamelen en inleveren van noodzakelijke brieven, verklaringen en andere stukken. Ze lijken zich passief te verzetten tegen een eventueel bemiddelingstraject bij KBR, wellicht omdat het vooruitzicht van een karig leefgeld ze afschrikt.

De jongeren die aan hun schulden gaan werken ervaren stress van schulden. Het jongerenteam van de KBR hoort bijna dagelijks dat jongeren “rust in hun hoofd” willen, dat ze zich “niet kunnen concentreren” en dat het ze “teveel wordt”. In de begeleidingsgesprekken met begeleiders is het een terugkerend onderwerp. Vooral in het begin gaat iets doen aan de schulden vaak niet van harte en moeten ze echt worden gestimuleerd actie te ondernemen. Vaak is de houding ‘ik kan er niets mee, dus ik doe er niets mee’. De grootte en complexiteit van de schulden kan als zo ernstig worden ervaren, dat jongeren als het ware verlamd raken, zelfs als de hoogte van de schuld relatief meevalt.

“Maar deze jongens hebben soms zoveel stress aan hun hoofd op het gebied van financiën dat ze daar niet meer helder over kunnen nadenken. Ik heb nu een jongen, en al pak ik alleen zijn map, gaat ‘ie al zo verschrikkelijk in de stress. Hij gaat op slot en hij hoort niets meer. Pas als bij hem de stress weg is, komt er misschien ruimte om die vaardigheden aan te leren.” (woonbegeleider, COJ categorie ‘zwaar’)

De geïnterviewde jongeren spreken allemaal over stress. Het uit zich vaak in malende gedachten, slecht slapen, slechte concentratie, zich terug trekken en/of ongeduldig zijn met hun kind. Een aantal jongeren zegt dat de stressklachten ook worden veroorzaakt door de hele situatie waar ze inzitten. De schulden spelen daarin een grote rol, maar bijvoorbeeld ook de ruzie thuis die ervoor zorgde dat ze nu alleen zijn.

3.3.2 Ontwikkeling van motivatie

Om als jongere (en volwassene) grip te krijgen op je schulden, is een combinatie nodig van motivatie en vaardigheid. Zoals uit eerder onderzoek naar voren kwam, is vooral motivatie belangrijk, omdat vaardigheden via anderen kan worden verworven (Van Geuns et al, 2011).

De jongeren die wij als eerste hebben geïnterviewd, zijn vrijwel allemaal gemotiveerd; ze hebben de intentie om hun schuldensituatie op te lossen. Deze jongeren werden geworven door hulpverleners van voorzieningen voor begeleid wonen voor jongeren met lichte en middelzware problematiek. Het zijn kwetsbare jongeren in de zin dat zij een laag opleidingsniveau hebben, een gebrekkig of afwezig informeel steunsysteem, soms psychische problemen en forse schulden. Maar allen toonden tijdens de interviews besef van hun verantwoordelijkheid in het ontstaan van de schulden en de aflossing ervan: schulden zijn een realiteit waarmee moet worden 'gedeald', hoe vervelend het ook is.

Bij de drie jongens die verbleven in een voorziening in de categorie 'zwaar' was het lastiger motivatie te ontdekken. Het is hierbij lastig te onderscheiden of jongeren niet gemotiveerd zijn hun schulden aan te pakken, of dat zij hiertoe niet in staat zijn. Waarschijnlijk speelt dit lastige onderscheid ook voor de jongens zelf. Psychische problemen en/of cognitieve beperkingen versluieren de kijk op motivatie.

Als het gaat om het ontstaan van schulden verwijzen de meer gemotiveerde jongeren naar hun periode van dak- of thuisloosheid waarin de schulden zijn ontstaan. Ook wordt wel gezegd dat ze vroeger verkwistend en onverantwoordelijk waren, maar nu niet meer. Deze jongeren lijken een proces van volwassen worden door te maken. Hulpverleners wijzen ook op dit proces. In het begin, voordat of kort nadat ze 18 jaar zijn geworden, lijken ze zich weinig om hun financiële situatie te bekommeren. Een hulpverlener spreekt van "na-puberen". Pas als ze wat ouder worden, komt een besef van verantwoordelijkheid naar boven.

"Je merkt vaak wel verschil tussen 18- en 19-jarigen en de 21-22-jarigen. Pas had ik een meisje die schulden had gemaakt toen ze 18/19 was en zich nu heel stom vindt. Toen had ze zoiets van 'komt wel, komt wel'. Je ziet toch wel het verschil tussen de jongere meiden en dan toch wel een soort van volwassen worden en meer inzicht krijgen." (hulpverlener, COJ categorie 'midden')

Ontwikkeling van motivatie hangt samen met de leeftijd, maar ook met toenemende druk van schuldeisers.

In de loop van het proces van oplopende schulden verandert de motivatie van veel geïnterviewde jongeren. Konden ze eerst nog doen of er niets aan de hand is, langzaam maar zeker komt het zenuwslopende besef dat er niet aan te ontsnappen valt. Er is een dreiging, onoverzichtelijk verpakt in vensterenveloppen met gekleurde logo's. De taal van brieven is formeel, intimiderend en altijd hetzelfde: er moet betaald worden, meestal snel. Alleen de getallen wijzigen: die worden steeds hoger. Wanneer de schulden groot en onoverzichtelijk zijn geworden, komt het besef en daarmee ook de motivatie dat alleen door actie te ondernemen het gevaar kan worden bezworen. Maar het is niet alleen de dreigende deurwaarder die de motivatie vergroot. Er moet ook een handvat zijn, een beginnetje. Als dat er niet is, is de kans groot dat de jongere niet in actie komt.

"Ik wil er niet aan denken. Ik denk er niet aan, anders word ik gek. Ik kan het toch niet betalen". (Jesse, COJ categorie 'zwaar')

Dat niets doen gaat overigens gepaard met veel stress: buikpijn, slecht slapen en knagende gedachten. Er is misschien wel motivatie, maar geen handelingsperspectief. Willen en kunnen gaan hand in hand.

Het Rotterdamse project “kwetsbare jongeren met problematische schulden” speelt met het aanbod om met behulp van financiële dienstverleners de schulden van jongeren op een rijtje te zetten in op de gebrekkige vaardigheid van jongeren om overzicht te krijgen in de wirwar van schuldeisers, incassobureaus en deurwaarders. Dit kan helpen in het ontwikkelen van motivatie om de schulden aan te pakken.

3.3.3 Hoe hulpverleners jongeren motiveren

In het dagelijks spraakgebruik is motivatie iets wat je wel of niet hebt. “Hij is zeer gemotiveerd”, wordt er waarderend over een jongere gezegd. Zo zit er aan motivatie ook een ethische component. Gemotiveerd zijn waarden we vaak als een positieve eigenschap, niet als een staat van zijn die kan veranderen. De meeste jongeren snappen heel goed dat ze iets aan hun schulden moeten doen. Ze willen af van de stress en dromen van een toekomst zonder schulden.

*“Ik wil er gewoon vanaf zijn. Sparen voor iets anders. Ik wil bouwen aan iets. Schulden horen daar niet bij, zeker nu ik naar volwassenheid ga. Ik wil daar over vijf jaar niet meer mee bezig zijn. Nu woon ik op mezelf en kan het nog, maar als ik straks een vriendin krijg wil ik geen schulden.”
(Johan, 20 jaar, woont in bij vriend)*

De geïnterviewde in bovenstaand citaat is gemotiveerd zonder tussenkomst van hulpverleners. Hij meldde zich bij het Jongerenloket omdat hij geen postadres heeft, eigenlijk dakloos is en al een half jaar geen post heeft ontvangen. Hij werkt en wil vooruit.

Maar in veel gevallen spelen hulpverleners een belangrijke rol in het motiveren van jongeren iets aan hun financiële situatie te doen. Het gaat vaak om schulden, maar meer in het algemeen om het voeren van een financiële administratie. De hulpverleners benadrukken dat om jongeren in beweging te krijgen een combinatie van emotionele en praktische ondersteuning nodig is. Veel jongeren ervaren stress over hun schuldensituatie. Die stress wordt vaak geïnternaliseerd (buikpijn, slecht slapen) maar soms ook geuit in boosheid, verontwaardiging en fatalisme. Bij hulpverleners is voor beide vormen aandacht en begrip.

“[als ik stress heb] dan lach ik niet, ben ik niet zo vrolijk als elke dag, ben ik misschien boos of verdrietig of zo. Dan merk je aan mij dat het teveel wordt. Dan praat ik ook met Jacky erover, dan wil ik alles opgeven, letterlijk alles, ook mijn woning. Dat moet iemand met mij praten om me gemotiveerd te laten blijven.” (Linda, 20 jaar, COJ categorie ‘midden’, niet in project jongeren en schulden)

Emotionele steun

Behalve ruimte geven aan stress en frustratie proberen hulpverleners ook op een meer stimulerende manier jongeren te motiveren om aan hun schulden te werken. In brede zin besteden hulpverleners veel energie aan jongeren verantwoordelijkheid te laten nemen. In de eerste plaats is het belangrijk dat jongeren de hulpverlener vertrouwen, waardoor ze niet ook de hulpverlener gaan vermijden. Het is belangrijk zich als hulpverlener niet veroordelend op te stellen, ook al zijn sommige financiële beslissingen uit het verleden onbegrijpelijk. Wel is het nodig de consequenties van die beslissingen door te spreken, zodat jongeren een afgewogen keuze kunnen maken of inzicht krijgen in oorzaak/gevolgrelaties.

Tegelijkertijd, zo merken sommige hulpverleners op, werkt het ervaren van een zekere last motiverend op

de jongeren. Het voorhouden van consequenties van doen en laten hoort daarbij. Een schuld van 10.000 euro is voor velen een abstract gegeven, maar telkens sigaretten moeten 'bietsen' bij je leeftijdgenoten is heel concreet. Druk kan er ook worden uitgeoefend door jongeren erop te wijzen dat ze geacht worden zich begeleidbaar op te stellen, en dat dat een voorwaarde is om in de (woon)voorziening te kunnen blijven.

"Je krijgt bij KBR opdracht dat je al je schulden moet gaan opzoeken, al je schulden op een rij. En mijn begeleider heeft me toen geholpen, alles in een mooie map te zetten, alles op volgorde." (Isha, 22 jaar, COJ categorie "midden", niet in project jongeren en schulden).

Het valt hulpverleners op dat jongeren vaak een korte tijdshorizon hebben. Dat geldt voor financiële beslissingen ('de nood van vandaag gaat voor de consequenties van morgen'), maar ook voor de motivatie om aan de schulden te werken, waaronder het in budgetbeheer gaan. Het vooruitzicht de komende drie jaar met een leefgeld van 40 euro per week te moeten doen, is niet aantrekkelijk. Het valt voor jongeren (en volwassenen) niet mee deze periode te overzien. De behoefte van vandaag domineert het idee van een verre toekomst zonder schulden.

"Ik heb het bij onze jongeren vaak over de "future me". Ik probeer ze met behulp van de "future me" te laten kijken naar het nu. Hoe zou je toekomstige ik kijken naar de beslissing die je nu moet nemen? Dat ze beslissingen nemen waar ze later plezier van hebben¹." (hulpverleenster COJ categorie 'midden')

Inzicht geven in de financiële situatie is een veel gebruikte methodiek om jongeren bij de les te houden. Consequenties voorhouden van doen of laten is een vorm van inzicht geven. Relativeren is dat ook. Het valt hulpverleners op dat jongeren niet altijd een realistisch beeld hebben van wat normale inkomsten zijn. Jongeren vinden snel iets te weinig omdat ze niet "alles" kunnen doen. Jongeren vergeten ook wel eens dat ze allerlei toeslagen krijgen die ook als inkomsten gelden. Wekelijks met de jongeren de lopende inkomsten en uitgaven doornemen geeft ook inzicht. Veel hulpverleners doen dat elke week, of elke maand weer.

Samen de financiële huishouding doornemen is een combinatie van emotionele en praktische ondersteuning. Er is ruimte om stoom af te blazen, maar ook om afwegingen te maken en prioriteiten te stellen. Praktische steun is vooral in het beginperiode waarin de jongere aan de financiële administratie en schulden gaat werken belangrijk. Er is de beruchte 'plastic tas met enveloppen' en als die eenmaal zijn geordend en er overzicht is, kan een begin gemaakt worden met schuldeisers aanschrijven en uitrekenen hoeveel geld er is om mee af te lossen.

Praktische ondersteuning is er ook bij het bellen met schuldeisers om bijvoorbeeld een betalingsregeling af te spreken. Jongeren laten zich nog wel eens een te hoog aflossingsbedrag aanpraten. Dat gaat bijvoorbeeld één maand goed, maar daarna wordt het vaak lastig. Hulpverleners geven aan regelmatig telefoongesprekken over te nemen om tot meer haalbare afspraken te komen. Ze worden vaak meer serieus genomen dan de jongeren. Sommige hulpverleners hebben ook goede voorbeeldbrieven om

---

¹ http://www.ted.com/talks/daniel_goldstein_the_battle_between_your_present_and_future_self.html

bezwaar te maken of schulden te inventariseren. Wanneer er tijd is gaan hulpverleners ook mee naar het spreekuur of afspraken met KBR. Dat is nodig, omdat jongeren niet altijd voldoende sociaal en verbaal vaardig zijn om dergelijke gesprekken succesvol te voeren. Ook onthouden ze niet altijd de gemaakte afspraken en de acties die daaruit volgen.

Hulpverleners zelf moeten ook gemotiveerd blijven. Een aantal hulpverleners zegt dat ze de financiële problematiek van jongeren één van de mindere kanten van hun werk vinden. De problematiek is vaak onoverzichtelijk en saai en taai. Een “doolhof” noemt iemand het. Het kost ook hulpverleners veel tijd en energie de achterstallige administratie te helpen ordenen. Ook privé vinden ze de financiële administratie bijhouden niet leuk. Wanneer jongeren zich dan ook nog eens weinig gemotiveerd tonen, kost het nog meer energie. Een hulpverlener merkt op “dat je elkaar nodig hebt” in een hulpverleningsrelatie. Er moet enig wederzijds vertrouwen zijn, ook in het aanpakken van financiële zaken.

Het gemeentelijke project “kwetsbare jongeren met schulden” neemt hulpverleners een deel van dat lastige werk uit handen. Niet alleen voor de jongeren zelf, maar ook voor hun begeleiders is het een geruststelling dat de financiële administratie bij een specialist is ondergebracht. De hulpverleners kunnen zich weer bezighouden met datgene waarvoor ze het vak zijn ingegaan: persoonlijke begeleiding.

Vaardigheid

Het ontstaan van motivatie lijkt voor een deel afgedwongen te worden door druk van buitenaf. Om in actie te komen is echter wel een minimum aan vaardigheid vereist. In de minimumvariant is dat aankloppen bij een hulpverlener van de woonbegeleiding of bij het Jongerenloket. Familie of vrienden worden door de jongeren in dit onderzoek niet met het aanpakken van schulden belast. Hulp van derden is vaak nodig, omdat de schulden zijn uitgegroeid tot een abstract monster, of een plastic tas met enveloppen, wat in dit geval hetzelfde is.

De nog jonge en weinig vaardige Bruno leunt sterk op zijn begeleider. Hij zit in de administratieve ‘val’ van ontbreken van ID en inschrijfadres. Hij moet aangifte doen van diefstal van zijn ID, maar mijdt liever de politie vanwege veelvuldige aanvaringen in het verleden. Met hulp van zijn begeleider inventariseert hij nu zijn schulden om straks in budgetbeheer te gaan. Hij is gemotiveerd, maar weet nog niet hoe alles werkt.

In een enkel geval gaat een jongere ook niet in op het aanbod van praktisch ondersteuning. Een van de jongeren zit in een reclasseringstraject en verblijft in een woonvoorziening. Alle motivatie lijkt te ontbreken om zelf enige actie te ondernemen, maar minstens zo belangrijk is dat ook de vaardigheid om zelf complexe handelingen te verrichten ontbreekt. Een van die handelingen is internetbankieren. Al meerdere keren heeft hij de toegang tot zijn account verprutst door drie keer de verkeerde combinatie inlogcodes in te voeren. Hij moet daarom voor recente bankafschriften naar de balie en daar laat hij zich afschepen. Maar zonder afschriften geen inkomsten. Hij leeft nu van leningen, winkeldiefstal en andere criminaliteit. Die vaardigheid lijkt hij beter te beheersen.

3.4 Strategieën om met weinig geld om te gaan

Jongeren die proberen hun schulden af te lossen, zelf of met hulp van budgetbeheer, hebben een laag vrij besteedbaar inkomen. Weekgeld van 30 of 40 euro is bij budgetbeheer geen uitzondering. Hiervan

moeten alle uitgaven voor eten, persoonlijke verzorging, kleding, communicatie en uitgaan worden gedaan. Van enkele jongeren hebben we gevraagd om hun inkomsten en uitgaven op een rijtje te zetten, zodat we inzicht krijgen waar het geld aan op gaat. Deelnemers aan budgetbeheer hadden het gemakkelijk. Zij leverden een uitdraai van het overzicht dat zij samen met hun budgetcoach maakten (zie Fig. 2).

Figuur 2. Overzicht inkomsten en uitgaven maart 2013 van Paulo

	Inkomsten	Uitgaven
WWB uitkering	762,02	
Huurtoeslag	32,00	
Zorgtoeslag	51,00	
Gas/elektriciteit		65,00
Water		14,34
Huur		322,82
Ziekte kosten (via CJIB)		160,12
Reservering eigen risico 2013		29,17
Reservering verblijfsvergunning		25,00
Leefgeld		189,00
Aflossing/reservering schuldeisers		99,74
Totaal	845,02	845,02

Het handgeschreven overzicht van Linda heeft een andere logica dan de uitdraai van de budgetcoach van Paulo (zie fig. 3). Linda, die zelf haar administratie bijhoudt, rapporteert de uitgaven van drie verschillende inkomstenbronnen: 1. Zorgtoeslag en kindgebonden budget; 2. studiefinanciering; en 3. kinderbijslag. Eén van de vragen die onderstaand overzicht oproept, is of de hoogte van de studiefinanciering wel juist is.

Een belangrijk aanbod van het project “kwetsbare jongeren met problematische schulden” is budgetbeheer, waarbij de jongeren wekelijks leefgeld krijgen. Hoewel de jongeren die er mee te maken hebben zeggen blij te zijn dat de schuldeisers op afstand zijn, gaat het leven met weinig geld ze moeilijk af. Een enkeling stapt uit het regiem en verkiest zelf te bepalen welke schuldeisers wel en niet worden betaald. Het project is nog te jong om te zien hoe de jongeren na een jaar of twee jaar tegen het leefgeld aankijken.

Het leefgeld dat jongeren overhouden, of ze nu in budgetbeheer zitten of zelf inkomsten en uitgaven bijhouden, is vrijwel zonder uitzondering karig. Ze bezuinigen op boodschappen door aanbiedingen bij verschillende supermarktketens in de gaten te houden. Tips bij het boodschappen doen die genoemd werden in de focusgroep waren: maak een boodschappenlijstje, ga niet met honger naar de supermarkt, doe één per week boodschappen (als je elke dag gaat, raak je elke dag in de verleiding impulsaankopen te doen). Een besparingstip uit de keuken was voor twee keer tegelijk koken en één portie invriezen. De meeste jongeren hebben om te besparen hun telefoonabonnement vaarwel gezegd en kopen pre-paid telefoonkaarten. Ze vermijden te bellen en te sms-en, en houden zoveel mogelijk contact met vrienden via gratis boodschappendiensten via internet (WhatsApp). In plaats van pakjes sigaretten wordt shag gekocht, siroop vervangt frisdrank, de (geleende) fiets vervangt openbaar vervoer en de tondeuse van een vriend vervangt de kapper. Sommige jongeren hebben nog hippe kleding uit de periode dat ze nog thuis woonden en werkten (18-).

bedragen weer aflossen. Jongeren laten merken dat ze het aflossen van een lening aan een vriend belangrijker vinden dan een formele schuld aflossen. Als je een lening aan een vriend of familie terugbetaalt, kun je nog eens terug komen als je weer krap zit. Bovendien gaat het in onderhandse leningen vaak om kleine bedragen van tien of twintig euro. Eén van de jongeren krijgt af en toe van haar broers of zussen een tegoedbon om kleding te kopen. Eén van de jonge moeders krijgt van de vader van haar kind soms wat geld, of van haar vriend die niet de vader is.

De jongens die zich niet gemotiveerd tonen, dan wel hulp van derden afwachten, rijden niet alleen zwart in tram, trein of metro, maar “hosselen” ook. Hosselen kan van alles betekenen, van helpen een vrachtwagen te lossen, een boodschap doen voor iemand, lege flessen zoeken en inleveren tot meer criminele activiteiten, zoals winkeldiefstal en (helpen bij) het verkopen van drugs.

De schuldenlast en de lage inkomsten hebben invloed op de omgang met vrienden. De vriendenkring vernauwt zich tot vrienden die in hetzelfde schuitje zitten. De sportschool moet worden opgezegd, een bioscoopbezoek wordt een hoge uitzondering. Vrienden met geld die vragen of je mee gaat ‘chillen’ raken uit beeld, eenvoudig omdat er geen geld is om uit te gaan. Een enkeling onderhoudt wel contacten met vrienden, maar het blijft ingewikkeld om wel te ontvangen maar niets te kunnen geven. De jongeren geven aan dat, behalve bij echt goede vrienden, het belangrijk is dat de balans tussen krijgen en geven in evenwicht is. Wanneer die balans structureel scheef is, dooft de relatie uit. Het onderstreept nog eens hoe belangrijk het terugbetalen van onderhandse leningen is. Jongeren zonder inkomsten die zich bij het Jongerenloket melden, hebben vaak al hun sociaal kapitaal opgesoupeerd of zijn bezig dat te doen. Als jongeren wonen bij een organisatie voor begeleid wonen, loopt de vernauwing van de vriendenkring ook via deze route. De verandering speelt niet alleen in het financiële domein, maar ook op andere leefgebieden. Lotgenoten worden soms vrienden.

4. Samenvatting, beschouwing en conclusie

In het resultatenhoofdstuk hebben we verhalend de bevindingen uit de gesprekken met jongeren en hulpverleners weergegeven. In paragraaf 4.1 beantwoorden we op basis van de bevindingen op systematische wijze de onderzoeksvragen. Daarnaast wijden we in paragraaf 4.2 enkele beschouwende gedachten aan thema's die uit het onderzoek naar voren zijn komen en sluiten we in paragraaf 4.3 af met een conclusie.

4.1 Beantwoording onderzoeksvragen

4.1.1 Wat zijn de oorzaken van het ontstaan van schulden bij kwetsbare jongeren?

Een samenspel van individuele kenmerken (gebrekkige vaardigheid, jeugdige overmoed), gezinskenmerken (vaak afkomstig uit gezinnen met schulden en/of (g)eenoudergezinnen) en groepskenmerken (uitgaan, de juiste kleding en accessoires) zorgt voor schulden bij het volwassen worden. Daarnaast stelt de samenleving eisen en veronderstelt vaardigheden, die bij sommige jongeren onvoldoende aanwezig zijn.

Wanneer we de schuldentypologie van §1.1.3 hanteren, zien we dat veel jongeren aanpassingsschulden maken. De overgang van 18- naar 18+ levert problemen op. Jongeren zijn juridisch volwassen, maar niet goed voorbereid op het voeren van een financiële huishouding. Een aantal van hen gaat met conflicten het huis uit gaat. De overgang van thuis wonen naar zelfstandigheid verloopt dan abrupt, zonder begeleiding en gaat soms gepaard met dakloosheid. Kwetsbare jongeren staan er dan alleen voor, wat de kans op het ontstaan van schulden vergroot.

Behalve aanpassingsschulden maakt een deel van de kwetsbare jongeren ook overbestedingsschulden, zoals de aanschaf van een tv of gameconsole op afbetaling, of een duur tweejarig telefoonabonnement. Een aantal geeft te veel geld uit aan drank en drugs (m.n. cannabis), wat ook als compensatieschuld aangemerkt kan worden. Het middelengebruik wordt in dat geval gezien als een compensatie voor onderliggende psychische problematiek.

Uit het onderzoek komt naar voren dat jongeren ook te maken hebben met overlevingsschulden. Omdat ze het geld nodig hebben om te overleven, laten ze bijvoorbeeld de inkomsten van DUO doorlopen, terwijl zij hier geen recht op hebben. Ook komt het vaak voor dat jongeren, onder druk van schuldeisers, beloften doen die zij niet kunnen waarmaken. De betalingsverplichtingen worden dan groter dan de inkomsten, waardoor nieuwe schulden ontstaan en/of oude schulden oplopen door rente, boetes en invorderingskosten.

4.1.2 Hebben deze jongeren behoefte aan hulp bij hun schuldenproblematiek?

De combinatie van gebrekkige vaardigheden en complex geworden schulden zorgt er voor dat veel jongeren de "schuldentoestand" gaan vermijden. De schuldensituatie groeit hen boven het hoofd. Al zouden ze het willen aanpakken, ze weten niet hoe en waar te beginnen. Woonbegeleiders hebben financiën en schulden standaard in hun pakket zitten. Jongeren in (woon)begeleiding worden geacht mee te werken aan het oplossen van hun schuldensituatie. Hulpverleners geven aan dat ze ondanks hun

aanbod van praktische en morele steun jongeren toch moeten motiveren daadwerkelijk in actie te komen. Jongeren hebben angst voor schulden en gaan de confrontatie het liefst uit de weg. De behoefte aan hulp bij schuldenproblematiek is vaak ambivalent. Ze willen vooral af van de stress. En de plastic tas met enveloppen openen is bepaald geen garantie dat die de stress vermindert. Zijn de jongeren eenmaal over de eerste drempel heen, dan ervaren zij een ordner met tabbladen en een schuldenoverzicht als geruststellend. Een schuldenoverzicht is een begin van grip krijgen op je schulden.

De motivatie om aan schulden en een gezonde financiële huishouding te werken is iets dat moet groeien. Motivatie is niet vanzelfsprekend aanwezig. De hulpverleners benadrukken dat het belangrijk is dat jongeren een perspectief op langere termijn ontwikkelen. Ze zijn geneigd bij de dag te leven en geen financiële planning te maken. Dat hoort bij jong zijn, maar is deels ook een vaardigheid die moet worden ontwikkeld. Hulpverleners steken daarom veel tijd in het doornemen van de financiële week- en maandplanning. De combinatie van druk, hulpaanbod en het vooruitzicht op een meer zelfstandig bestaan lijkt jongeren ontvankelijk te maken voor het aanpakken van schulden en het voeren van een gezonde financiële huishouding. Ontvankelijk zijn voor steun is niet hetzelfde als een expliciete behoefte formuleren aan hulp bij het oplossen van schulden. Jongeren blijven ambivalent als het gaat om aanpakken van schulden, omdat het altijd pijnlijk is.

4.1.3 Als er behoefte is aan hulp bij schuldenproblematiek, hoe zou deze hulp er uit moeten zien?

De jongeren lijden het meest onder de stress die de schuldenlast met zich meebrengt. Ze zijn gebaat bij het verminderen van de stress, en dat houdt in dat de schuldeisers niet continu aan de deur rammelen. Rust en voorspelbaarheid zijn belangrijk. De meesten zijn bereid daarvoor inspanningen te leveren en offers te brengen. De jongeren zeggen dat ze de praktische en emotionele steun van hun (woon)begeleider erg waarderen. In hun informele netwerk zijn meestal geen mensen die deze steun kunnen leveren. Ook wanneer jongeren in budgetbeheer komen en gaan leven van een krap leefgeld, is regelmatig overleg over inkomsten en uitgaven nodig. Enerzijds om te leren hoe een financiële huishouding functioneert, anderzijds om jongeren te motiveren zich aan de beperkingen van het leefgeld te houden.

De jongeren in COJ categorie 'zwaar' lijken het minst in staat financiële verantwoordelijkheid te nemen. De combinatie van gebrekkige vaardigheden en psychische problematiek verklaren de passieve houding ten aanzien van hun schulden. Zij leggen de verantwoordelijkheid voor het maken van de schulden en het oplossen ervan buiten zichzelf. Zij vinden nauwelijks aansluiting bij de systeemwereld, niet zozeer als keuze, maar uit onvermogen. De (woon)begeleiders steken veel energie in hun financiële bewustwording door middel van praktische ondersteuning en morele aanmoediging. Deze begeleiders verdienen zelf ook een steuntje in de rug om het investeren van energie in de jongeren vol te houden.

Daarnaast is het voor jongeren belangrijk dat er aan de inkomstenkant iets verbetert. In het huidige economische klimaat is het lastig een bijbaantje te vinden. Kwetsbare jongeren zijn vaak laagopgeleid en niet allemaal even sociaal vaardig in sollicitatieprocedures. Dat maakt hun positie op de arbeidsmarkt extra kwetsbaar. Het is daarom belangrijk dat ook kwetsbare jongeren een cv met werk- en of stage-ervaring opbouwen.

4.1.4 Sluit de hulpbehoefte aan bij het hulpaanbod?

De jongeren die in (woon)begeleiding komen zijn verplicht mee te werken aan hun begeleiding. Financiën op orde brengen hoort daarbij. Gezien de inspanning die hulpverleners moeten leveren om jongeren te motiveren verantwoordelijkheid te nemen, zou je op het eerste gezicht zeggen dat het aanbod niet aansluit. Jongeren hebben geen zin om aan hun schulden te werken, het is te confronterend en administratie doen is voor velen een vervelende klus, ook als je geen schulden hebt. Maar gezien vanuit een zelfredzaamheidsperspectief en horende de verhalen van de jongeren die (samen met hun begeleider) hun schulden aanpakken, is grip krijgen op je schulden, het op afstand houden van schuldeisers, wel degelijk bevredigend. Het helpt zeker daarbij de verantwoordelijkheid en vaardigheden van de jongeren aan te spreken, ieder op zijn eigen niveau, om dat gevoel te versterken en te verduurzamen. Werken aan je toekomst, het goede doen en grip krijgen op je (financiële) bestaan zijn voorwaarden om het leven als betekenisvol te ervaren (Baumeister, 1991). Bij de jongeren die bezig zijn hun financiën en andere aspecten van hun leven op orde te krijgen, schemert die betekenis door in hun verhalen. Zelf verantwoordelijkheid nemen geeft betekenis aan hun leven. Praktische en morele steun is daarbij behulpzaam. Samen doen.

De ondersteuning door het gemeentelijk project “kwetsbare jongeren met problematische schulden” sluit goed aan op de behoefte aan stressvermindering. De financiële dienstverleners zijn deskundig en hebben de juiste ‘tools’ om de schuldsituatie inzichtelijk te maken. Een flink deel van het werk moeten jongeren nog zelf doen, zoals het aanschrijven van schuldeisers met een standaardbrief. In het begin is de steun van de (woon)begeleider daarom nog belangrijk en wordt door de jongeren gewaardeerd. Jongeren met (woon)begeleiding die leefgeld hebben, waarderen ook de tips en aanmoedigingen van hun begeleider om vooruit te kijken en vol te houden. Een obstakel daarin is dat studiefinanciering niet geldt als inkomen in een schuldbemiddelingstraject. Voor velen komt aflossing van schulden daardoor op de lange baan en geldt een leefgeldregeling al snel vier tot vijf jaar. Voor schoolgaande jongeren is een beheerrekening en wekelijks leefgeld zonder dat er wordt afgelost onaantrekkelijk.

4.2 Beschouwing

Kwetsbare jongeren met schulden hebben te maken met complexe financiële problematiek en gebrekkige vaardigheden. Gebrekkige financiële vaardigheden zijn deels de verklaring dat ze in de schulden komen, terwijl het oplossen ervan juist veel vaardigheid vergt. Het vergt meer vaardigheid schulden op te lossen dan een gezonde financiële huishouding draaiende te houden. Om die reden is het goed dat (woon)begeleiders jongeren praktisch en moreel ondersteunen en dat de gemeente financiële dienstverleners inzet om grip te krijgen op de vaak complexe situaties.

Een ander ironisch punt is dat schuldeisers weinig geduld lijken te hebben bij het innen van de schulden bij jongeren. Jongeren die nu nog op school zitten, of een klein loontje hebben, zullen later meer gaan verdienen. Jongeren die nu nog weglopen voor hun schulden zullen waarschijnlijk later wel motivatie ontwikkelen iets aan hun schulden te doen, mits ondersteund. De tijd werkt in het voordeel van de schuldeisers. Om de schade voor jongeren enigszins beperkt te houden, zouden schuldeisers terughoudend kunnen zijn met verhogingen, boetes en toepassen van wettelijke rente. Het is schrijnend dat kleine schulden groot worden door invorderingskosten. Jongeren zitten hierdoor onnodig lang aan deze schulden vast. De Nationale ombudsman heeft in dit verband ook gewezen op de rol van de

overheid. Door ingewikkelde regelingen en een hard invorderingsbeleid komen bij de Nationale ombudsman veel klachten over de overheid binnen (Van der Vlugt, Van den Berg, & Van Steenberg, 2013). De jongeren, maar vooral ook hulpverleners zijn verontwaardigd over de invorderingskosten die worden opgelegd. Vooral als het gaat om schulden die zijn opgelopen door dakloosheid en instabiele huisvesting bestaat het gevoel dubbel gestraft te worden. De motivatie om te betalen lijdt onder dat gevoel. Vooral ten aanzien van de overheid (CVZ, CJIB) is er regelmatig sprake van machteloze woede.

Het openen van een beheer rekening waardoor een externe partij (KBR, Humanitas of Trivium Lindehof) de inkomsten en uitgaven van een jongere kan beheren, is een belangrijk instrument om stress bij jongeren weg te nemen, schuldeisers op een afstand te houden en jongeren klaar te stomen voor een schuldbemiddelingstraject. De jongere leert rondkomen van een klein bedrag per week. Het leefgeld dwingt tot het maken van een micro-financiële planning. Wat echter niet vanzelfsprekend is, is dat jongeren ook leren met grotere betalingsverplichtingen om te gaan en leren omgaan met 'de instanties' in de systeemwereld. Het is daarom belangrijk dat (woon)begeleiders blijvend met jongeren in gesprek gaan over inkomsten, uitgaven en andere administratieve vaardigheden die bij het voeren van een financiële huishouding horen.

(Woon)begeleiders hebben gekozen voor hun vak om jongeren te ondersteunen in hun weg naar zelfstandigheid. Het helpen uitzoeken van een chaotische financiële administratie hoort daar ook bij, maar is bij veel hulpverleners niet het deel waar ze de meeste bevrediging uithalen. Ook voor hulpverleners is het lastig en taai een administratie uit te zoeken en te ordenen. Het zou goed zijn na te gaan wat zij nodig hebben om deze taak optimaal uit te voeren en wat zij nodig hebben om gemotiveerd te blijven om telkens weer in de administratie van een ander te duiken. Het gemeentelijk project is onder andere opgezet om jongeren die hun schulden op een rijtje krijgen naar de KBR en een WSNP²-traject te loodsen voor schuldbemiddeling- of sanering. Een jongere succesvol naar schuldbemiddeling begeleiden vraagt veel werk, zowel van de jongere als van de begeleider. De hulpverleners die met het project te maken hebben zijn blij dat een deel van het technische werk hen uit handen wordt genomen. Ze blijven echter wel een belangrijke rol houden in het wegwijzen van de jongeren in de hedendaagse maatschappij.

In eerder onderzoek is aandacht besteed aan het financiële gedrag van jongeren op het mbo. Veel jongeren op het mbo zijn weinig financieel bewust en een deel ervan is ronduit kwetsbaar voor financiële problemen. Echter de jongeren ervaren dat zelf vaak niet zo. De financiële vaardigheden van veel jongeren zijn onder de maat en daarom is structureel aandacht voor financiële huishouding in het mbo-onderwijs, of misschien al in het voorgezet onderwijs, nodig. Er zijn hiervoor door het Nibud en verschillende hogescholen instrumenten en interventies ontwikkeld (Nibud, 2011; Van Heijst & Verhagen, 2009). De bevindingen uit dit onderzoek onderstrepen dat praktische financiële en administratieve vaardigheden voorwaarden zijn om aan schulden te kunnen en willen werken.

Met verschillende hulpverleners is stil gestaan bij de vraag of het gerechtvaardigd is dat de overheid bij jongeren het accent legt op studeren en niet op werken. Na het laatste schooljaar van de leerplicht begint direct de kwalificatieplicht. Met de kwalificatieplicht wordt de leerplicht verlengd tot de dag waarop de leerling een startkwalificatie heeft gehaald of tot de dag waarop de leerling 18 jaar wordt. Een

---

² Wet Schuldsanering Natuurlijke Personen

startkwalificatie is een HAVO- of VWO diploma of een diploma van het MBO op niveau 2,3 of 4. Ook bij jongeren boven de 18 jaar wordt aangedrongen op het behalen van een startkwalificatie. Dat lijkt op zich prima, maar zolang iemand studiefinanciering krijgt, kan er geen schuldbemiddeling worden aangevraagd. Het komt vaak voor dat kwetsbare jongeren pas na hun 20^e een mbo 2 diploma halen. Hun kansen op de arbeidsmarkt blijven gering, en als ze al werk vinden is het loon vaak laag. De situatie van armoede zet zich voort. In sommige gevallen is het accepteren van (een cv met) ongeschoold werk te verkiezen boven een diploma met weinig marktwaarde. Iemand die werkt, heeft formeel gesproken ook 'afloscapaciteit' waardoor schulden saneerbaar worden. Een lastige afweging, die mogelijk vereist dat uitvoerders van de Sociale Dienst maatwerk leveren. Een andere optie is het soepeler hanteren van het criterium 'afloscapaciteit'. Het zou deze jongeren helpen eerder met schuldbemiddeling te beginnen waardoor hun perspectief op een schuldenvrij bestaan wat dichterbij komt.

Jongeren bij wie de wil en vaardigheid ontbreekt om (ook) zelf met de schulden aan de slag te gaan, bijvoorbeeld vanwege psychische problemen, hebben niet dat hoopvolle perspectief. Deze jongeren zouden wellicht eerst op andere leefgebieden het gevoel van grip en betekenis moeten ontwikkelen, voordat zij in staat zijn hun financiën aan te pakken, bijvoorbeeld op het gebied van middelengebruik. Maar omdat schulden ondertussen wel oplopen, is er iets voor de zeggende dat met externe hulp hun schulden onder controle worden gebracht, zelfs als ze daar niet actief aan meewerken. Een optie is het, indien nodig, verplicht stellen van (meewerken aan) schuldhulpverlening en/of budgetbeheer bij jongeren die een uitkering aanvragen. Een dergelijke voor-je-eigen-bestwil ingreep is te billijken, omdat het het verder oplopen van schulden kan voorkomen. Anderzijds is het een forse ingreep in de persoonlijke leefwereld die bovendien voorbij gaat aan het aanspreken van eigen kracht en verantwoordelijkheid. Ook zijn er geen garanties dat deze onwillige jongeren niet opnieuw schulden maken.

4.3 Slotconclusie

De oorzaak van de schulden van jongeren die wij voor dit onderzoek hebben gesproken is niet eenduidig terug te voeren op een doorslaggevende factor. Individuele en omgevingsfactoren, zoals gezin, groep en maatschappij, spelen alle een rol. Bij een aantal jongeren springen individuele factoren in het oog, ze hebben ernstige psychische problemen en/of het ontbreekt ze aan basale vaardigheden. Bovendien leven mensen niet in een sociaal vacuüm. De gezinnen waar de jongeren uitkomen zijn nooit onproblematisch: armoede, eenouderhuishouders, ouder(s) ziek, verslaafd of overleden. Bij geen van de jongeren hebben we een soepele en ondersteunende overgang gezien van thuis wonen naar zelfstandig wonen. Daarnaast speelt de hedendaagse samenleving een rol, die hoge eisen stelt aan de zelfredzaamheid van burgers. Bij veel van de jongeren die we spraken is een overbestedingsschuld aan te wijzen, maar een fors deel heeft ook te maken met een abrupte verandering in leefsituatie die leidt tot schulden.

Zonder de praktische steun die kwetsbare jongeren krijgen van (woon)begeleiders, lopen de schulden en schuldenstress onvermijdelijk op. Die formele steun is belangrijk, want het informele steunsysteem is vaak beperkt tot overlevingssteun: een tientje lenen een sigaretje bietsen of op de bank slapen. Problematische schulden oplossen is ingewikkeld en deskundige ondersteuning daarbij is noodzakelijk, juist bij kwetsbare jongeren. Praktische steun om grip op de schulden te krijgen versterkt de motivatie er ook echt voor te gaan en het vol houden. Het gemeentelijk project "kwetsbare jongeren met problematische schulden" biedt kwetsbare jongeren en hun (woon)begeleiders financiële deskundigheid

en het vooruitzicht op toelating tot een traject voor schuldbemiddeling. Daarmee krijgen jongeren met een langere tijdshorizon uitzicht op een schuldenvrije herstart.

5. Referenties

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organisational behavior and human decision processes*, 50, 179–211.
- Baumeister, R. M. (1991). *Meanings of Life*. New York: The Guilford Press.
- BKR. (2012). BKR Kredietbarometer: eind van het jaar 720.000 consumenten in de betalingsproblemen. Retrieved January 10, 2013, from <http://www.bkr.nl/PageFiles/548/Persbericht - BKR Krediet barometer - juli 2012 - def.pdf>
- Blom, A., Schomaker, S., & Wolff, A. (2009). *Achttien is de deadline. Voorzorg in de jeugdzorg*. Utrecht: Landelijk Clientenforum Jeugdzorg, LOC zeggenschap in Zorg.
- Hoeve, M., Jurrius, K., Van der Zouwen, M., Vergeer, M., Voogt, M., & Stams, G. J. (2011). *In de schuld, in de fout?* Amsterdam / Den Haag: Kohnstamm Instituut / WODC.
- Hoeve, M., Jurrius, K., Zouwen, M. V. A. N. D. E. R., Vergeer, M., Voogt, M., & Stams, G. J. A. N. (2011). *In de schuld, in de fout?* Amsterdam / Den Haag: Kohnstaminstituut / WODC.
- Kreetz, D., & Lamers, S. (2008). *Financieel gedrag van jongeren*. Utrecht: Nibud.
- Madern, T., & Van de Schors, A. (2012). *Kans op financiële problemen*. Utrecht: Nibud.
- Miller, W., & Rollnick, S. (1991). *Motivational interviewing. Preparing People for Change (2nd ed.)*. New York: The Guilford Press.
- Nibud. (2011). *MBO 'ers in geldzaken. Het financieel gedrag van mbo-studenten*. Utrecht: Nibud.
- Nibud. (2012). Preventie van schulden. Retrieved January 10, 2013, from <http://www.nibud.nl/kennis-diensten/schuldpreventie/schulden.html>
- Noorda, J., & Pehlivan, T. (2009). *Kredietcrisis onder risicjongeren. Een andere kijk op schulden en huisvestingsproblemen*. Den Haag: SDU.
- Rijksoverheid. (2013a). Schulden. Retrieved January 10, 2013, from <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/schulden>
- Rijksoverheid. (2013b). Waarom moet ik een startkwalificatie hebben? Retrieved April 29, 2013, from <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/leerplicht/vraag-en-antwoord/waarom-moet-ik-een-startkwalificatie-hebben.html>
- Shah, a. K., Mullainathan, S., & Shafir, E. (2012). Some Consequences of Having Too Little. *Science*, 338(6107), 682–685. doi:10.1126/science.1222426
- Steinberg, L., & Morris, A. S. (2001). Adolescent development. *Annual Review of Psychology*, 52, 83–100.

- Ter Bogt, T. F. M., Keijsers, L., & Meeus, W. H. J. (2013). Early adolescent music preferences and minor delinquency. *Pediatrics*, *131*(2), e380–9. doi:10.1542/peds.2012-0708
- Van der Vlugt, Y. M., Van den Berg, W. C. P., & Van Steenbergen, J. (2013). *In het krijt bij de overheid verstandig invorderen met oog*. Den Haag: De Nationale Ombudsman.
- Van Geuns, R., Jungmann, N., & De Weerd, M. (2011). *Klantprofielen voor schuldhulpverlening*. Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek.
- Van Heijst, P., & Verhagen, S. (2009). *Jongeren en schulden*. Amsterdam: B.V. Uitgeverij SPW.
- Van Heijst, P., & Verhagen, S. (2010). *Geld rolt. De rol van professionals bij financiële bewustwording van jongeren*. Amsterdam: B.V. Uitgeverij SPW.
- Waltz, G., Van Ommeren, M., Stroeker, N., Bokdam, J., Bourdrez, L., & Ince, D. (2011). *Handreiking interventies kwetsbare jongeren*. Zoetermeer: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport Dienst Justitiële Inrichtingen Achmea Zorg kantoor Rotterdam Gemeente Rotterdam.

6. Bijlage, overzicht deelnemende jongeren

Indicatie motivatie

* niet of nauwelijks gemotiveerd

** motivatie ambivalent

*** sterk gemotiveerd

tussen "aanhalingstekens"

COJ-categorie: licht, midden of zwaar

	Korte omschrijving	Motivatie 1	Motivatie 2	Rol hulpverlener
1. Isha "midden"	Schulden ontstaan door armoede thuis. Laksheid met OV / DUO, T-mobile. CVZ.	**	Volgens hulpverlener: uiterlijke schijn belangrijk, motivatie ambivalent; Op basis van interview: wel gemotiveerd, maar nog maar kort geleden begonnen met weekgeld/budgetbeheer. Ze vindt het moeilijk. Vooral omdat er eigenlijk geen geld meer is voor een lekkere snack in de stad en sigaretten. Na een paar weken leefgeld gestopt met KBR, budgetbeheer. Creëert kleine financiële ruimte met 'slim' pinnen, kleine leningen bij familie.	"En mijn begeleider heeft me toen geholpen, alles in een mooie map te zetten, alles op volgorde."
2. Anneke "midden"	Dakloos geweest, veel blijf van mijn lijfhuizen gezien. Schulden bij Duo, inschrijfgeld privéschool, CVZ.	**	Volgens hulpverlener: tot inkeer gekomen, motivatie hoog. Op basis van interview: met rug tegen de muur. Wil wel, kan wel, maar lijkt het spel niet helemaal volgens de regels te spelen. Ze houdt eigen financiële ruimte, zou daardoor in problemen kunnen komen met KBR traject.	Met behulp van CVD aangemeld bij KBR.
3. Fatima "licht"	Dakloos geweest, gebruikte studiefinanciering om te leven, terwijl ze niet op school zat. Hierdoor forse schulden ontstaan. CVZ.	***	Volgens hulpverlener: was gedemotiveerd, maar door contact Humanitas is er weer hoop. Op basis van interview: schulden ontstaan door dakloosheid "niet-verantwoordelijk" ("Ik kon niet anders.") neemt nu wel verantwoordelijkheid, werkt goed mee. Kan volgens mij nog wel beter leren zuinig te leven.	Moreel en praktisch ondersteund door hulpverlener.
4. Jacco "midden"	Schulden door vroeg het huis uit te gaan na conflict met vader. Duo betaalde niet omdat zij eerst vader wilde aanspreken. Schulden bij Timon. Goed bezig	***	Volgens hulpverlener: welwillend, motivatie hoog. Op basis van interview: welwillend en financieel vaardig, schulden zijn overzichtelijk en niet extreem hoog. Legt zichzelf een straf financieel regiem op.	Hulpverlener maakte overzicht schulden. Hij kan veel zelf. Hulpverlener vindt dat hij minder streng voor zichzelf

				mag zijn.
5. Bruno "midden"	Geen inkomsten, geen ID. Veel boetes. Huur bij woonbegeleiding niet betaald. Uitgezet. Op wachtlijst voor 'zwaardere' hulpverlening.	**	Volgens hulpverlener: "niet-verantwoordelijk", motivatie laag / ambivalent. Op basis van interview: nog erg jong, komt uit weinig vaardig 'gezin'. Welwillend maar weinig vaardig daardoor niet-verantwoordelijk.	Hulpverlener begeleid hem, ondanks dat hij er niet meer woont, met afspraken, o.a. m.b.t. schulden.
6. Jim "licht"	Inkomsten uit werk. Betaalt netjes schuld af, o.a. telecomprovider. Veel geblowd.	***	Volgens hulpverlener: 'onverschillige' jongere, hij denkt er niet echt over na en is er niet echt bewust mee bezig. Op basis van interview: schulden onder controle, heeft inkomen en lost automatisch af. Kan zich enige onverschilligheid 'permitteren'. Laatste nieuws: laat zich opnemen in kliniek voor persoonlijkheidsstoornissen. Afbetalen wordt opgeschort.	Heeft zich flink door hulpverlener laten motiveren ("ik ben nogal laks van aard").
7. Paulo "licht"	Inkomsten uit uitkering, zit in werktraject, wellicht straks baantje. Schulden door overmatige uitgaven, uitvaart verzekering, DUO en CVZ	***	Hulpverlener: welwillend Op basis van interview: welwillend en vaardig. Deed allerlei voorwerk voor project jongeren en schulden. Schikt zich in zijn lot met weinig leefgeld (30 euro p.w.). Morele steun van begeleider is wel belangrijk. Doet het voor zichzelf en zijn dochter, wil goede vader zijn.	Aangekaart dat hij er iets mee moet. Ondersteund in gang naar project jongeren en schulden. Vriend van fungeerde als rolmodel.
8. Linda "midden"	Inkomsten uit DUO en toeslagen. Schulden door bankfraude, uitkeringsschuld, telecom, rood staan.	***	Volgens hulpverlener: weinig verantwoordelijk, motivatie laag Op basis van interview: werd gewaarschuwd voor sociaal wenselijke antwoorden en lage intelligentie. Kwam niettemin gemotiveerd over. Vond zichzelf heel anders, veel verantwoordelijker dan jaar of twee geleden. Ondanks laag niveau Nederlands en soms woorden/namen niet weten, wist ze wel goed van inkomstent en uitgaven. Kind speelt motiverende rol. Welwillend, verantwoordelijk maar wel hang naar luxe. Mogelijk cognitief beperkt.	Hulpverlener regelde praktische dingen (o.a. bellen met huisbaas) en pept haar op als het niet meer ziet zitten.

9. Dennis K (jongleren) "zwaar"	Geen inkomsten. Bank afschriften t.b.v. uitkering kwijtgeraakt. Hoge schulden, weet zelf niet aan wie.	*	Volgens hulpverlener: onoverzichtelijke schulden. Op basis van interview: lijkt geen flauw benul te hebben hoogte en aard schulden. Wil het ook niet weten, zo lijkt het. Mogelijk lage intelligentie of psychiatrie. Blowt veel. Stelt zich afhankelijk op van aangevraagde bewindvoering "laat die het maar oplossen". Passieve, afhankelijke attitude	Krijgen geen vat op hem. "Laat alles op zijn beloop." Onduidelijk wat onderliggende oorzaak is.
10. Jesse "zwaar"	Geen inkomsten, zit in verplichte zoekperiode JoLo. Gaat misschien traject volgen bij Opboxen. Meeste schulden: RET boetes.	*	Geld is belangrijk. Wil graag gangsta rapper zijn. "Aflossen is zonde van je geld". Hosselt voor dagelijkse uitgaven (blowen). Weinig vaardig, afhankelijk.	Hulpverlener geeft praktische steun: brieven lezen, mee naar Jongeren Loket.
11. Idris "zwaar"	Wajong uitkering. Schulden door wegvallen werk (hij werd psychotisch). Lening bank, kopen afbetaling, telecom, boetes, Duo.	*	Weet dat hij moet aflossen. Heeft geen overzicht, zegt hij. Lost hier en daar wel wat af. Wacht op curator. Verbaal vaardig maar ook koppig ("Ja dat weet ik van mezelf."). Motivatie ambivalent.	Lastig te motiveren, gunt zichzelf telkens luxeuitgaven. Curatele aangevraagd door ACT.
12. Hamid "licht" (wachtljst)	Geen inkomsten, eind 'zoekperiode bij JoLo'. Schulden door wegvallen werk, en uit huis gaan.	***	Sinds zes weken dakloos, verblijft in opvang. Uitgaven sterk terug geschroefd. Geld van broer geleend. Wil heel graag schuldvrij zijn	Bij Plataan begeleiding in zaken op een rijtje zetten (map met tabbladen)
13. Johan "licht" (plan)	Inkomsten uit werk. Geen postadres. Woont in bij vriend. Geen overzicht schulden. Schulden ontstaan bij overgang naar 18 jaar.	***	Lost wel af, maar weet niets van restschuld of andere schulden. Zes maanden geen post ontvangen. Wil grip op zijn schulden / financiële situatie.	Aangemeld bij Plataan voor postadres.
14. Mack zelfstandig	Geen inkomsten, schuld bij privéschool, creditcard en huurschuld.	**	Uitkering aangevraagd. Ordent zelf zijn schulden. Wil graag in schuldsanering. "20 euro per week is veel vergeleken bij 0 euro per week".	Einde zoekperiode, uitkering gaat lopen.
15. Sharleen "midden"	WWB uitkering. Schuld bij DUO, en kabelbedrijf. School afgebroken toen oma	**	Onveilige thuissituatie (wordt bedreigd). Geen startkwalificatie. Onregelmatige deelnemer re-integratietraject Back on Track.	Aangemeld bij MO, beveiligde huisvesting. In september weer

	ziek werd en verzorgd moest worden.			naar school (als alles goed gaat)
--	-------------------------------------	--	--	-----------------------------------